

Универзитет у Београду
Филозофски факултет
Одељење за историју

Дипломски рад:
Црни Принц: војсковођа и витез у Стогодишњем рату

Ментор:
Небојша Порчић

Студент:
Јурјевић Петар, ИС 11/118

Београд, 2018.

Садржај

Увод	1
Витештво у Западној Европи у XIV веку	3
<i>Витешки идеали у сусрету са ратничком праксом</i>	7
Едвард, принц од Велса, витез и војсковођа	13
<i>Детињство и битка код Кресија</i>	16
<i>„Chevauchée“ из 1355. године</i>	20
<i>„Chevauchée“ из 1356. године</i>	22
<i>Битка код Поатјеа (19. септембар 1356. године)</i>	24
<i>Од битке код Поатјеа до 1366. године</i>	28
<i>Поход на Кастиљу из 1366. године</i>	32
<i>Поход Црног принца на Кастиљу 1367. године</i>	34
<i>Битка код Нахере (3. април 1367. године)</i>	37
<i>Пад Аквитаније и смрт Црног принца</i>	40
Закључак	46
Извори и литература	47

Увод

У раду Црни принц: војсковођа и витез у Стогодишњем рату, бавићу се војном каријером Едварда, принца од Велса, али и односом ратничке праксе и витешког идеала.

Да бих писао о Едварду као војсковођи и витезу, сматрам да би пре свега било потребно одговорити на питање шта је витештво и како је требало да изгледа један витез из прве половине XIV века. Такође ћу се позабавити централним и „помоћним“ витешким врлинама, које ћу потом покушати да пронађем у лику и делу Црног принца. Сходно томе, осмислио сам да рад буде подељен на два дела неједнаке величине. Први део би био посвећен управо покушају давања одговора на питање шта је витештво, и тражењу пожељног низа врлина и вредности које је витез требало да има. Такође, позабавио бих се променама које су се догодиле у начину вођења рата и употреби ратне тактике током XIV века. У оквиру овог дела покушаћу и да представим (променљиву) улогу коју је витез имао на бојном пољу, затим како су витезови разумевали вођење битака и ратова. Даље, покушаћу да објасним и шта је само насиље њима представљало, да ли су и у којој мери њихове перцепције рата одговарале „стварном стању“, и коначно, какве је последице витешко ратовање остављало по савременике, било да се ради о писцима или обичним грађанима и неборачком становништву. У другом, већем делу рада бих, кроз причу о животу и пре свега војној каријери Црног принца, покушао да препознам и пронађем све елементе који су Едварда, принца од Велса чинили војсковођом и витезом у огромном сукобу који је обликовао многе војне каријере, па и његову.

Од извора ћу користити пре свега великог хроничара Жана Фроасара и анонимног изасланика сер Џона Чандоса. Поред њих, користићу и упутства за витезове која је саставио велики француски витез Жофроа де Шарни, који ће од велике користи бити поготово у првом делу рада. Поред извора, користићу литературу, која се пре свега бави витештвом и историјом Стогодишњег рата, животом Едварда III и наравно, главног актера дела, Црног принца. Што се витешког дела тиче, највише сам дела користио од америчког историчара Ричарда Купера, чије су ми анализе витештва и Шарнијевог дела доста помогле да напишем (надам се) квалитетнији рад, и макар мало више кроз витештво упознам и позни средњи век у целини. За живот Црног принца као главни аутор послужио ми је Дејвид Грин, од којег сам такође користио неколико дела, уз историје Стогодишњег рата од многих аутора.

Што се литературе тиче, нажалост једино нисам имао проблема да пронађем многобројна дела која се баве историјом целокупног сукоба, од 1337. (па и раније), до 1453. године, од којих сам за свој рад користио неколико. Монографија о Црном принцу од Дејвида Грина је једина која ми је била доступна о њему, па је стога она и била костур за састављање другог дела рада. Наравно, и друга литература, као и извори, помогли су да се рад употпуни.

Пошто сам био принуђен да све изворе и литературу које сам користио у свом раду проналазим и преузимам са интернета, нека дела нажалост нисам успео да пронађем. За многа дела која сам пронашао, нисам имао на располагању и избор формата који је на интернету био доступан за одређено дело. Тако сам користио у свом раду три књиге, које сам пронашао и преузео у релативно новом формату електронске књиге. Такви формати обично не садрже пагинацију. Бројеве страна сам лично додавао и уписивао, након што такав „e - book“ формат пребацим у неки други, попут „PDF“ - а, стога ћу, поред таквих дела, у критичком апарату додавати и бројеве поглавља. Тиме ће се, надам се, избећи конфузија у евентуалној контроли критичког апарата. Три дела, у којима ћу користити бројеве поглавља уз уобичајену пагинацију, су:

- 1) David Green, *The Black Prince*, The History Press, 2011;
- 2) David Green, *The Battle of Poitiers 1356*, The History Press, 2008, и
- 3) Desmond Seward, *The Hundred Years War, The English in France 1337 - 1453*, Penguin Books, 1999.

Витештво у Западној Европи у XIV веку

Ако бисмо желели да сажмемо и уоквиримо главне појавне облике средњовековног друштва, користили бисмо апстрактну именицу *феудализам*; термин је модерна конструкција, настала дуго након што се период средњег века окончао. Са друге стране, сам термин „витештво“ настао је и употребљавао се од позног XI века, кроз остатак периода који сматрамо средњовековним, чак и након тога. Пошто се користио од стране средњовековних људи, свакако је преносио значење које је тим људима било битно.¹ Један од наших задатака би представљало да утврдимо зашто им је био битан и зашто су га користили.

Људи средњег века који су промовисали и практиковали витештво, нису правилно и концизно дефинисали само значење термина. Потреба се за тиме очигледно није јавила, барем не тада. Међу опсталим средњовековним изворима модерни научници препознају три могућа значења термина витештво. Први би обележила храбра дела која изводи носилац оружја, односно ратник. Друго схватање представља сам скуп наоружаних ратника – витезова, окупљених зарад неког циља. У овом смислу, витештво се најчешће схвата као присуство одређеног броја оклопљених коњаника. Коначно, и вероватно најбитније, поменути термин се може користити да би пренео прихваћен или пожељан скуп витешких идеала и пракси. Сви средњовековни писци сматрају да су витезови били чланови велике заједнице која делује на одговарајући начин, и да су делили исте погледе на свет – одакле год њени чланови долазили.² Иако је овде у фокусу витештво XIV века, интересантно је, али и важно напоменути да се може уочити континуитет у дељењу истих идејних вредности витештва, који се простирао различитим деловима Европе, и у различитим хронолошким тачкама.³

Жан Фроасар у уводу својих „Хроника“, изјављује да је један од циљева његовог наратива преношење витешких вредности будућим нараштајима.⁴ Од тих вредности, централна врлина је јунаштво, без које се не може постићи потпуна част. Поседовање и стицање части постизало се понашањем у складу са одређеним скупом вредности.⁵

¹ Richard W. Kaeuper, *Medieval Chivalry*, Cambridge University Press 2016, 7 - 8.

² Исто, 9.

³ Купер ову мисао поткрепљује упоређивањем петорице људи, који својим животима, делима, угледом и славом могу помоћи у потрази за главном мишљу витештва. Ова петорица витезова долазе из, сви научници би се сложили, „витешких векова“. То су Вилијам Маршал (умро 1219), Роберт Брус (умро 1329), Жофроа де Шарни (умро 1356), дон Перо Нињо (умро 1453) и Томас Малори (умро 1471).

⁴ G.C. Macaulay, *The Chronicles of Froissart*, (translated by John Bouchier, Lord Bernes), London, 1904, 1 - 2.

⁵ Kristel Mari Skorge, *Ideals and values in Jean Froissart Chroniques*, University of Bergen, 2006, 26 - 27.

Међутим, потребно је да стекнемо праву слику о томе шта је част представљала не би ли успели да проникнемо у срж онога што је витештво значило средњовековном уму.

На путу ка разумевању тога, требало би избећи препреке у виду погрешних тумачења витешког идеала и праксе. Огромну захвалност дугујемо великим учењацима ере романтизма због њиховог рада на објављивању средњовековних архива и редакције огромног корпуса књижевних дела. Али не би требало да упаднемо у замку, те да кроз романтизам посматрамо и проучавамо сложену структуру витештва. Оно никако није било нека врста пролазне или површне идеје, како се на витештво понекад гледа, већ у великој мери озбиљан код.⁶ У том циљу, по мишљењу Ричарда Купера, у проучавању витештва требало би почети „испочетка“, уз помоћ поузданих и чврстих средњовековних доказа, а не уз тумачења која потичу из неког другог доба.⁷

У томе нам увелико може помоћи славни француски витез Жофроа де Шарни (~1300 – 19. септембар 1356) и његова „Књига о Витештву“. Каријера му је, као и другим великим витезовима тог доба, диктирана Стогодишњим ратом. Активно је учествовао у многим борбама великог енглеско – француског сукоба. Борио се у Гаскоњи већ од 1337. године, Низоземској, Бретањи, код Калеа и код Поатјеа. Учествовао је и у крсташком походу под командом Умберта II Вијенског, против Смирне у Анадолији.⁸ Био је и заробљаван два пута: први пут 1342. године у бици код Морлеа, у склопу династичког сукоба у Бретањи који је избио 1341. године. Тада је командовао првом линијом војске Шарла од Блоа, једног од претендента на титулу војводе од Бретање. Шарни је са својом коњицом начинио тактичку грешку, коју су француске армије изнова понављале у будућим биткама – фронтални напад на енглеске позиције.⁹ Други пут је био заробљен пошто је преварен од стране заповедника тврђаве Калеа, Аимерија од Павије. Павија је примио мито у износу од 20.000 екуа да пропусти Шарнија и његову пратњу у град, али је он уместо тога одлучио да превари француског витеза и све повери свом краљу, који је, пошто је организовао одбрану, поразио и заробио Шарнија. Млади Едвард, принц од Велса, тада седамнаестогодишњак, учествовао је у одбрани Калеа, борећи се под заставом Волтера Монија.¹⁰ Ипак, највећа част за Шарнија је била када је 1355. године

⁶ R. W. Kaeuper, *Medieval Chivalry*, 12 - 21.

⁷ Geoffroi de Charny, *A Knight's Own Book of Chivalry*, (introduction by Richard W. Kaeuper, translation by Elspeth Kennedy), University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2005, 3.

⁸ Исто, 4 - 6.

⁹ Jonathan Sumption, *The Hundred Years War volume I, Trial by Battle*, Faber and Faber, London, 1990, 400-402.

¹⁰ Robin Neillands, *The Hundred Years War Revised Edition*, London and New York, 2001, 113.

именован за носиоца свете заставе француског краља, *орифлама*. Управо је са том заставом у руци погинуо у бици код Поатјеа 1356. године.¹¹

Јасно је да је у тренутку смрти француског краља Филипа VI, 1350. године, и ступања на престо његовог сина, Јована II (1350 - 1364), француска држава пролазила кроз велику кризу. Она се највише огледала у константним војним поразима које им је наносио краљ Едвард. Делује као да су се противничке војске слободно кретале по француској територији, и на путу пљачкале, палиле и убијале. Покушај да се Енглези зауставе у великој бици (код Кресија) прошао је неславно, а Француска је уз то убрзо изгубила стратешки изузетно важан град Кале, који је постао енглеска база за будуће операције. Француски краљ и његови вазали нису испунили свој први и основни задатак на којем почивају њихова власт и утицај, а то је одбрана земље.¹² Разуме се, критика је било, а упућиване су француским витезовима и аристократском слоју у целини. Из тог разлога је Јован II покушао да реформише витештво у Француској.

Шарни је своје главно дело „Књига о Витештву“ написао између 1350. и 1351. године за Ред витезова Звезде, који је основао његов краљ, Јован II. Шарнијева књига требало је да инспирише чланове новооснованог витешког реда, а уз то да делује и шире, и тиме допре до свакога ко је носио оружје. Дело тако и нама пружа додатни увид у витешке идеале тог доба.¹³ Он у свом раду истиче, као један од главних принципа, јунаштво, врлину сачињену од више ратничких особина попут физичке снаге или умећа руковања оружјем. Успешност у борби је најбитнија, и доноси част – највећу и најпожељнију врлину средњег века. Иако истиче да је сваки подвиг са оружјем частан, водећа мисао је да онај који учини више, вреди више. Стога је овај витез - реформатор сачинио скалу јунаштва, по којој борбе у којима се надмећу два витеза (*Jousting*) вреде мање од опаснијег и агресивнијег турнира. Ипак, стицање највеће части резервисано је за учешће у рату, у којем је могуће извести сва три умећа ратовања у истом дану.¹⁴ Разуме се, реч „част“ употребљава се и данас, па је потребно да у духу историцизма, одвојимо та два значења. За разлику од данашњег схватања части као моралне врлине, у средњем веку је она пре свега представљала социјално добро, неку врсту статуса и престижа, „велики циљ и ненадмашиво добро, редовно рангирано као вредније од самог живота.“¹⁵

¹¹ G.C. Macaulay, *The Chronicles of Froissart*, 128.

¹² Geoffroi de Charny, *A Knight's Own Book of Chivalry*, 18 - 22.

¹³ R. W. Kaeuper, *Medieval Chivalry*, 30.

¹⁴ Geoffroi de Charny, *A Knight's Own Book of Chivalry*, 49 - 50.

¹⁵ R. W. Kaeuper, *Medieval Chivalry*, 39 - 40.

Средњовековни писци често истичу грубост витешке праксе, то јест прихватање физичких патњи кроз које витез пролази у својој потрази за славом. У том смислу Жофроа Шарни не представља изузетак. Напротив, он на славан начин пише о свим суровостима витешког живота, одрицањима, опасностима, чак и недостатку комфора у свакодневном животу.¹⁶ Врло му је битно да истакне све потешкоће кроз које прави витез пролази и ситуације у којима ризикује свој живот. „Витез размишља о напуштању бојног поља док стреле и копља падају на њега као киша, док око себе посматра пријатеље како леже мртви“, и додаје: „Није ли то велико мучеништво?“¹⁷ Шарни свакако патње витеза користи да би уздигао њихов статус. Са друге стране, као што смо већ закључили, промене су биле неопходне, понајвише због војних пораза које су Енглези наносили Француској. Ако бисмо питали краља Јована II, или Жофроа Шарнија, криза је управо последица мањка привржености и посвећености јунаштву међу људима, који се у критичним тренуцима по краљевство окрећу лаганом животу.¹⁸ Стога је аутор Књиге о витештву одлучно одбацивао угодан живот, а са презиром се освртао на људе који су се одевали богато украшеном одећом која открива тело. Ти људи су заборавили срам, а они који не знају за срам, не знају ни за част.¹⁹

За средњовековно витештво, видели смо, две су централне врлине: јунаштво и част. Ипак, да бисмо постигли циљ и добили Шарнијевог човека „од вредности“ (*preudomme*), потребно је да обогатимо нашег витеза-узора додељивањем још понеке карактерне особине. Куперовим речима, додајемо скуп помоћних особина, које круже око језгра сачињеног од јунаштва и части, као сателити око планете.²⁰ Лојалност, као особина која се јавља упарена са јунаштвом, једна је од њих. На први поглед нас мисао о лојалности води ка оданости краљу или држави, односно политичкој или хијерархијској идеји, што суштински није погрешно, али ипак, можда је боље посматрати је као нешто лично, као верност према заклетој речи.²¹

На сличан начин су са централним витешким врлинама повезане и великодушност, дарежљивост, љубазност и побожност. Све ове врлине ћемо, даље у раду, детаљније анализирати и повезати са главним јунаком дела, Едвradом од Вудстока, познатијег као Црни принц. У тренутној анализи, битно је само поменути да су наведене

¹⁶ Geoffroi de Charny, *A Knight's Own Book of Chivalry*, 95 - 96.

¹⁷ Richard W. Kaeuper, *Chivalry and Violence in Medieval Europe*, Oxford University Press, New York, 166.

¹⁸ Исто, 285.

¹⁹ Geoffroi de Charny, *A Knight's Own Book of Chivalry*, 27.

²⁰ R. W. Kaeuper, *Medieval Chivalry*, 45 - 46.

²¹ Richard W. Kaeuper, *Chivalry and Violence in Medieval Europe*, 186.

витешке особине и идеали уздизале социјалну моћ витеза, и градиле његову слику у средњовековном свету као природно супериорнијег у односу на друге социјалне слојеве друштва.²²

Витешки идеали у сусрету са ратничком праксом

Историчари и антрополози се углавном слажу око тога да друштва која у први план истичу стицање и одбрану части, негују изразито такмичарски дух, а исправљање било каквих ситуација схваћених као неправду коригују насиљем.²³ Шарни витезове представља као праведне хришћанске војнике, чиниоце који употребљавају легитимну силу, људе мотивисане и обуздаване високим витешким идеалима. Ипак, треба истаћи и то да Шарни није саставио „Књигу о витештву“ да би описао какви су били витезови његовог доба. Напротив, његово је дело било у форми упутства, то јест прописивало је како би један прави витез, и частан човек, требало да се понаша, поготово у време кризе кроз коју је Француска тада пролазила.²⁴ Разуме се, најподесније време за стицање и испољавање јунаштва и части био је ратни период, а ако је за неке у одређеним тренуцима рат био недоступан, као одлична замена могли су послужити турнири. Ране турнире можемо разликовати од рата по мало ствари, попут одсуства „колатералне штете“ у виду спаљених села, опљачканих и убијаних сељака, или обезбеђивања „безбедних зона“ за преморене или рањене учеснике турнира.²⁵ Ове „школе јунаштва“ временом су постале велики социјални догађај витештва, а уз то су борбе биле организованије и мање опасне, мада су повреде са смртним исходом биле подједнако учестале. Витешки турнири били су и саставни део живота Црног принца, који је волео да се бори прерушен или у неком костиму.²⁶

Међу многим утицајима који су обликовали како витештво, тако и витешку аристократију током Стогодишњег рата, најбитнији је утицај рата, односно његове природе која је пролазила кроз промене током XIV века. Ако су средњовековни писци имали било какве несугласице по питању витешког држања у борби једно је сигурно – витез који одише јунаштвом, ратује (или барем започиње борбу) на коњу. Било на

²² Richard W. Kaeuper, *Chivalry and Violence in Medieval Europe*, 208.

²³ Исто, 149.

²⁴ Geoffroi de Charny, *A Knight's Own Book of Chivalry*, 17 - 18.

²⁵ Richard W. Kaeuper, *Chivalry and Violence in Medieval Europe*, 164.

²⁶ David Green, *The Black Prince*, The History Press, 2011, поглавље 3, 30 - 31.

турниру или бојном пољу, задатак тешко наоружаног коњаника, са копљем у руци, био је да нанесе својим громким јуришом одлучујући ударац противнику.²⁷ Витешка елита је завредила своју узиднуту позицију (и физички и социјално) пре свега и основно због својих вештина на ратишту, којима се бранила земља. Та позиција је поред војног имала и културни и социјални печат, а витештво је добило своју препознатљиву форму управо са појавом овакве врсте ратника.²⁸ Ако узмемо у обзир и Шарнијеву узлазну скалу јунаштва по којој онај који учини више дела са оружјем и вреди више, можемо разумети колико јунаштва, а тиме и части витез производи док се храбро, у пуном галопу, залеће на противника.

Поред свих утицаја које су коњаници – витезови имали на начин борбе, средњовековно друштво и литературу, не можемо а да не уочимо изостанак њихове потпуне и очекиване доминације на бојном пољу. У XIV веку се није могло ослањати на њихов немилосрдан јуриш, барем не у оноликој мери колико се то могло чинити раније. У оквиру војне „револуције“ која је у Енглеској сазрела у време краља Едварда III, једна од најважнијих карактеристика била је промењен приступ самој филозофији ратовања енглеских витезова, који би пре битке радије сјахали са коња и борили се на тај начин. На њихова стратешка размишљања утицали су Шкоти, који су свој начин борбе прилагодили анулирању ефекта јуриша тешке коњице. Њихова дисциплинована пешадија поразила је Енглеze код Банокбурна 1314. године, и упозорила их на рањивост коњаника.²⁹ „Енглези су научили од Шкота оно што Французи нису успели да науче од Фламанаца. Дисциплинована пешадија на ваљано припремљеним позицијама је и више него дорасла тешкој коњици.“³⁰ Код Куртреа, 1302. године у бици Златних мамуза, фламанска милиција пружила је Французима исту лекцију коју ће Енглези успешно научити дванаест година касније. Ипак, краљ Филип VI успео је да освети овај велики пораз победом над Фламанцима код Касела 1328. године, на традиционалан начин, уз помоћ коњице као кључног елемента.³¹ Можда је из тог разлога освешћење стигло тек са битком код Кресија, која је показала француском краљу праву снагу дисциплиноване пешадије.

²⁷ Richard W. Kaeuper, *Chivalry and Violence in Medieval Europe*, 172.

²⁸ David Green, *The Hundred Years War: a people's History*, Yale University Press, London, 2014, 28.

²⁹ Sumption, *Edward III: A Heroic Failure*, 13.

³⁰ J. Sumption, *The Trial by Battle*, 65.

³¹ Anne Curry, *The Hundred Years' War 1337 – 1453*, Osprey Publishing Limited, Oxford, 2002, 20.

Међутим, промена тактика коришћених у борби нису једини узрок изостанка очекиване надмоћи витезова - коњаника. Ратовање, поготово оно у XIV веку, нису чиниле једна или две одлучујуће, херојске битке, у којој би коњица играла кључну улогу. Штавише, такве су битке биле врло ретке. Учесталије су биле опсаде утврђених замака и градова, или пљачкашки походи који су посебно погађали села и слабије утврђена места. У саставу тих армија различите величине, све је већи утицај и све је већи број војника који су припадали нижим социјалним класама барем што се тиче Енглеза, што је била последица другачијег начина подизања војске. Иако није представљало новост, практиковање употребе индента (уговора) као механизма за регрутацију војника највише се развило током владавине Едварда III. Уместо дотадашњег неефикасног система феудалних позива, прешло се на службу за новац, славу и ратни плен. Краљ, лордови, капетани, склапали би уговоре са другим лордовима који би их обавезали да окупе уговорени број војника - копљаника, стрелаца или неке друге врсте војника. Уговори, које би обе стране чувале, прецизирали су обавезе везане за дужину службе, плату, начин расподеле плена, евентуалне бонусе и друге детаље.³² Војници који су на овај начин били регрутовани би се често борили и по више година у истој пратњи, што је у великој мери утицало на професионализацију енглеске војске. „Штавише, специјализовани пешаци са самострелима, касније и енглеским луковима, инжињери са све јачим облицима артиљерије, који бацају Грчку ватру или пројектиле, копачи са пијуцима и лопатама – заправо су формирали главне елементе војне победе.“³³

За витезове и средњовековно витештво уопште, централни квалитети били су јунаштво и част. Треба оставити по страни романтичне ставове и разумети да се часно поступање у средњем веку разликовало од данашњег. Шарни јесте саветовао своју публику да стиче част и вредност борећи се, али је и разумео да је прагматичност битан фактор у побеђивању. Јунаштво је доносило победу, али се она могла стећи и кроз лукавство.³⁴ Уосталом, зар није Шарни тај који је покушао да, у време примирја, поткупи команданта тврђаве не би ли тако, под окриљем ноћи, заузео град Кале? Он је успео да избегне срамоту и да се правно (уз то и лукаво) одбрани, јер није лично учествовао у преговорима о потпукљивању. Но, његов на први поглед укаљан витешки статус уопште није сметао нимало мање витешком краљу Јовану II да убрзо плати новац за откуп Шарнија и да му да, као што смо видели, велику улогу у задатку обнове посрнулог

³² Matthew Strickland & Robert Hardy, *The Great Warbow*, Sutton Publishing, 2005, 198.

³³ Richard W. Kaeuper, *Chivalry and Violence in Medieval Europe*, 172.

³⁴ Geoffroi de Charny, *A Knight's Own Book of Chivalry*, 52.

француског витештва.³⁵ Кроз све периоде које можемо сматрати витешким, закључује Купер, „за побеђивање је често био потребан пун репертоар ратних тактика и лукавстава, које укључују заседе, обмане, ноћне нападе на неспремна утврђења и гарнизоне.“³⁶ Наравно, уз те ствари су често долазила и пустошења имовине и живота недужних грађана, а све наведено се практиковало скоро без икакве бриге око тога да ли су оваква деловања била витешка или не.

Што се тиче везе између части и профитирања које се остваривало истим, она је не само могућа, већ је једно подупирало друго; деловањем на овај начин се нису смањивали јунаштво и част појединца. Видећемо даље у раду на примеру војне каријере Црног принца, да је понекад централни део и главни циљ вођења рата одвести са собом велике товари плена и дуге колоне ратних заробљеника.³⁷ То што средњовековно ратовање одудара, па чак и крши стандарде које су поставили неки каснији интерпретатори, не значи да је витешко ратовање било некакав безобличан, хаотичан догађај. Управо су интереси највише класе захтевали макар грубе оквире о правилном и подесном међусобном опхођењу витезова. Наравно, недовољна контрола емоција, поготово беса, могли су утицати на понашање појединаца у биткама, али то не значи да није постојао никакав уређени систем понашања. Едвард III је, након битке код Кресија опсео град Кале, не надавши се притом да ће наићи на чврст отпор, који је трајао од септембра 1346. до августа 1347. године. Када се град коначно предао, огорчени краљ је намеравао да обеси његове најистакнутије грађане и браниоце. По Фроасаровом извештају, краљица Филипа од Еноа је била та која је одвратила краља од ове замисли,³⁸ али је по свему судећи то вероватније био Волтер Мони, који је на практичан начин објаснио краљу да ће противник опонашати мере које Едвард III у овом случају предузме. Уз то, витешки идеали су учинили ратовање свеукупно хуманијим, ако је наравно реч о витезовима. Иако је ратовање главни витешки позив, витезови су тежили смањењу смртних исхода током битака. Стога су преферирали примирја и предахе, или нудили пораженом противнику часну предају да би избегао смрт, али и да би витез профитирао на свом заробљенику. Са заробљеницима би се поступало са пажњом, у зависности од свог статуса, и били би откупљивани, што је био уносан извор прихода. Идеја водиља била је та, да у току војне каријере, витез може да побеђује у биткама, али може и да их

³⁵ Geoffroi de Charny, *A Knight's Own Book of Chivalry*, 10.

³⁶ R. W. Kaeuper, *Medieval Chivalry*, 169.

³⁷ Исто, 166 - 168.

³⁸ G.C. Macaulay, *The Chronicles of Froissart*, 114 - 116.

губи. Другим речима, у примеру Едвардове опсаде Калеа, током свог живота витез се може наћи „са обе стране зидина“. Може очекивати да се према њему опходе исто онако како се он опходио према својим заробљеницима.³⁹

Дакле, витештво је ратовање учинило бољим за витезове, али ради стицања шире слике потребно је анализирати и питање утицаја ратовања и његових последица на ниже слојеве друштва. Да ли су, као и у случају аристократа, постојали барем импулси ка заштити популације која не учествује активно у биткама? Да ли су средњовековни писци подржавали или осуђивали витезове у њиховом начину вођења рата? Општепозната ратна техника коришћена у средњем веку била је систематско пустошење непријатељске земље. Један од аргумената који иде у прилог оваквој тактици јесте економска штета која се наноси власнику опустошене земље, како у приходима тако и у људству. Покушај заштите грађана и сељака се чинио једино када је неки виши циљ био присутан, попут намере да се овлада подручјима која би у неком другом случају била темељно опљачкана. Витешке норме понашања у рату нису се претерано интересовале за људе нижег социјалног ранга или неборце. Тешко је одржива мисао да су витешки идеали учинили праксу ратовања цивилизованијом за друштво у целини.⁴⁰

Када разматрамо средњовековно ратовање, треба имати у виду чињеницу да су од највеће важности били тактички, стратешки и економски интереси. Сама ова реченица већ може да наговести да хумано витешко опхођење према цивилном становништву током ратовања није било међу приоритетима. Као добар пример, али свакако не једини, може нам послужити енглеска експедиција кроз Нормандију која је претходила бици код Кресија. Том приликом Едвард III је након искрцавања на француско тло, поделио своју војску у три одреда који су покривали ширину од око два километра, у циљу већег ефекта пљачке.⁴¹ Французи су знали за Едвардове припреме, али нису знали где ће започети експедицију. Додуше, изгледа да су и сами краљеви команданти били у сличном положају, пошто је Едвард више пута мењао план.⁴² Знајући за неспремност противника, енглески краљ имао је доста времена за пљачку. Тако је постизао више ствари одједном. Покушао је да изазове реакцију краља Филипа VI у жељи да му овај пружи битку, док је истовремено пљачкајући територију под његовом влашћу нарушавао Филипов углед, смањивао економску моћ региона и утицај краљевине, и све то нападајући оне који

³⁹ R.W. Kaeuper, *Medieval Chivalry*, 173 - 175.

⁴⁰ Исто, 206.

⁴¹ D. Green, *the Black Prince*, поглавље 3, 26.

⁴² J. Sumption, *Trial by Battle*, 493 - 497.

најмање могу да се бране. Краљевина је, дозвољавајући такав упад, доказивала да је слаба, а народ, лојалан Филипу, није заузврат уживао његову помоћ и заштиту.⁴³ Такави пљачкашки походи – *chevauchée* (у буквалном преводу *јахање*) – били су заступљени у енглеској ратној тактици XIV века, мада је стратегија била уобичајена за читав средњи век, и нису је користили само Енглези.

Овај поход, и њему слични, били су брутални; током кампање која је претходила бици код Кресија, на самом почетку, Фроасар помиње град Барфлер који није био спаљен али јесте опљачкан, затим Шербур, делимично спаљен али темељено опљачкан, потом Карантан. Спалили су и опљачкали много градова у Нормандији, и узели толико плена, да би било право чудо све то побројати.⁴⁴ На путу ка Кану један од градова који је био освојен био је Сен Ло (*Saint-Lô*). Храна, вино, одећа, новац, све је то однето из града, заједно са људима довољно богатим за откуп; остали су били побијени. Следећи на реду био је град Кан (*Caen*). Витезови, штитиноше и богати грађани одведени су ради откупа, док је преко две и по хиљаде људи страдало, не рачунајући оне који су пали током одбране града. На путу од Кана до Руана Енглези су попалили све што су могли.⁴⁵ Витешке биографије су још мање биле суздржане: и у њима су представници витештва били повезани са великим насиљем, ратом, осветом. Весник сер Џон Чандоса у свом делу „Живот Црног Принца“ каже да је племенити Принц од Велса имао „добар почетак“,⁴⁶ опустовиши многе градове области Нормандије. Између река Сене и Соме, Енглези су, да би се забавили, попалили све што су могли, учинивши многе даме удовицама и многу децу сирочићима.⁴⁷ Ове речи се налазе у једној похвалној биографији, а деловање Едварда, Црног принца, и његовог оца Едварда III, сматрало се витешким. Са друге стране, током те исте експедиције, док је краљ Едвард палио и убијао све пред собом, видимо једну витешку „епизоду“ у којој војска наилази на празан замак Пуа (*Poix*), у којем су само две даме, ћерке грофа истоименог замка. Тада је сер Џон Чандос на прикладан и витешки начин испратио даме ван ратне зоне.⁴⁸ Поред борбе и пљачке, ратници средњег века били су упошљени и паљењем цркава и бродовља, рушењем мостова, уништавањем усева и винограда. Дејвид Грин сматра да је у основи витештво

⁴³ David Green, *The Black Prince*, поглавље 3, 27.

⁴⁴ G.C. Macaulay, *The Chronicles of Froissart*, 94 - 95.

⁴⁵ J. Sumption, *Trial by Battle*, 506, 510, 512.

⁴⁶ Анонимни аутор вероватно мисли на почетак принчеве војничке каријере.

⁴⁷ The Chandos Herald, *Life of the Black Prince* (translated by Mildred K. Pope and Eleanor C. Lodge), Ontario, 2000, 4 - 5.

⁴⁸ G.C. Macaulay, *The Chronicles of Froissart*, 99.

вођено војничким законима које је интересовао рат, а рат спровођен од стране витештва значио је пљачкање и пустошење.⁴⁹ Како би краљ Хенри V рекао, „рат без ватре (мисли на паљење) је попут кобасица без сенфа“.⁵⁰

Купер нам такође пружа занимљив поглед на ову тему у имагинарном интервјуу са члановима витешког реда Звезде. Уколико бисмо дискутовали са њима, али не о ратним појединостима које је истицао Шарни, већ о моралном питању страдања недужних људи, опљачканих домова, поља, стада, винограда, чудно би нас погледали: то нису биле ствари које су их се претерано тицале.⁵¹ Већ смо поменули, у ратовању су најважнији били економски и стратешки интереси, а штета нанета популацији која активно не учествује у истом била је неизбежна, мада у очима витезова оправдана и легитимна. Витезови та „бића мање вредности“ нису сматрали себи равнима. Ако узмемо у обзир да су у средњем веку норме понашања обликоване социјалним, а не етичким принципима, третман неборачког елемента друштва је зависио од социјалног статуса појединца.⁵² Дакле, када поставимо питање да ли су витешки ратници деловали заштитнички према локалној популацији, одговор је зависио од тога које становништво је било у питању, и од кога би требало да се брани.⁵³

⁴⁹ D. Green, *The Black Prince*, поглавље 3, 26.

⁵⁰ R.W. Каеупер, *Chivalry and Violence in Medieval Europe*, 176.

⁵¹ R.W. Каеупер, *Medieval Chivalry*, 191.

⁵² У горе поменутом примеру односа Џона Чандоса према ћеркама грофа Пуа, током похода у којем су главна мета била места и људи који нису могли пружити било какву одбрану, најбоље видимо тај контраст.

⁵³ Исто, 207.

Едвард, Принц од Велса, витез и војсковођа

Порекло имена под којим је Едвард од Вудстока најпознатији није потпуно јасно. Теорија по којој је Црни Принц добио име по склоности ка црним оклопима је недоказана. Попут ње, недоказана је и идеја да је име француског порекла, због свог несумњиво „црног“ угледа који је у Француској стекао као војсковођа, својим пљачкашким походима и победама на бојном пољу.⁵⁴ Принчеву репутацију обликовали су савременици – пре свих Жан Фроасар и анонимни весник Џона Чандоса – који су одредили да он постане икона витештва. Као што смо видели, основу витештва чини војна способност, а Едвард од Вудстока је пре свега остао упамћен као ратник. Стога је могуће да нема претеране разлике између Едварда као витеза и Едварда као победничког војсковође, односно да су се ове две слике константно прожимале.⁵⁵

Ипак, пре анализе принчеве витешке и војничке каријере, треба се накратко осврнути на историју Енглеске у време његовог рођења и најранијег детињства, пуне унутрашњих нестабилности и спољних опасности. У то време, тачније када је његов отац Едвард III формално ступио на престо 1327. године, Енглеска је трпела последице не тако сјајне владавине краља Едварда II. Краља пораженог у бици код Банокбурна 1314. године, краља недораслог свом задатку, прво су збацили а потом и убили његова супруга, Изабела Француска и њен љубавник, Роџер Мортимер Вигмирски, и у својству регената владали су краљевством у име малолетног Едварда III. Млади Едвард је већ 1329. године постао пунолетан, али уместо да му предају власт, Изабела и њен љубавник прате његове потезе и труде се да га држе под својом контролом.⁵⁶ Када је чуо вести да му је супруга, краљица Филипа од Еноа родила сина, 15. јуна 1330. године, млади краљ Едвард III био је толико радостан да је наградио слугу који му је саопштио вест пензијом од четрдесет марака годишње.⁵⁷ Добијање наследника је коначно навело краља Едварда да преотме власт од својих намесника, чију су власт многи презирали. Стога није било тешко наћи савезнике; уз помоћ незадовољних барона, извршио је јуриш на Нотингемски замак, октобра 1330. године и заробио регенте. Мортимер је одведен у Лондон где је осуђен на смрт, упркос томе што је Изабела у сузама молила сина да поништи одлуку. Едвард је

⁵⁴ David Green, *The Battle Of Poitiers 1356*, The History Press, 2008, Увод, 2.

⁵⁵ D. Green, *The Black Prince*, поглавље 1, 6 - 8.

⁵⁶ J. Sumption, *Edward III: A Heroic Failure*, 17 - 19.

⁵⁷ D. Green, *The Black Prince*, поглавље 2, 11.

мајци поштедео живот, протеравши је у замак у грофовији Норфок, и на тај начин де факто постао владар краљевине.⁵⁸

Уз све наведене потешкоће кроз које је Енглеска пролазила, као проблем наметала су се и непријатељства са Шкотском и Француском, која су, између осталог утицала на обликовање живота и каријере Едварда од Вудстока.⁵⁹ Краљ Едвард стицао је самопоуздање и усавршавао војну тактику у борби са Шкотима. Пружио је помоћ претенденту на шкотски престо, Едварду Балиолу (Edward Balliol), који је са око 3000 енглеских војника, од којих су већина били стрелци, поразио војску краља Шкотске, Дејвида II Бруса у бици код Даплин Мура 1332. године. Балиол је постао краљ Шкота, док је признавао врховну власт енглеског краља.⁶⁰ Међутим, Дејвид II убрзо успева да поврати престо, што је био сигнал Едварду III да пође у поход и сам постави на шкотски престо свог фаворита и вазала. Та експедиција завршила се енглеском победом код Халидон Хила 1333. године и враћањем Балиола на власт у Шкотској. Битка је Енглезима, као и она код Даплин Мура годину дана раније, показала успешност садејства сјахалих оклопника и стрелаца. „Коњица је сјахала у центру борбене линије са коњима које су држали у позадини спремне за потеру, стрелци на крилима, благо истурени, како би могли да сипају стреле у бокове непријатеља док он напредује ка енглеском центру... То је постао класични енглески ратни план.“⁶¹ Битка је спрала мрљу са енглеског војничког угледа из 1314. године и допринела расту Едвардове репутације као војника и владара.

Непријатељство између Енглеза и Француза настало је због поседа које су Енглези држали у Француској. Енглески краљ био је и војвода од Аквитаније, али је ту провинцију држао као вазал француског краља, што је формализовано Уговором у Паризу између краљева Луја IX и Хенрија III, 1259. године.⁶² Међутим овакво стање показало се нестабилним и тешко одрживим, јер се косило са тежњом владара за централизацијом државе; од тада, француски краљеви су више пута конфисковали војводство што је изазивало војне акције, те су се односи готово константно погоршавали. Дакле, у ширем смислу, конфликт је настао много пре 1337. године, а свој

⁵⁸ R. Neillands, *The Hundred Years War*, 39.

⁵⁹ D. Green, *The Black Prince*, поглавље 1, 5.

⁶⁰ R. Neillands, *The Hundred Years War*, 69.

⁶¹ Sumption, *Edward III a Heroic failure*, 24. Готово пресликан распоред војске и исту ратну тактику принц од Велса ће користити у бици код Поатјеа, 1356. године.

⁶² A. Curry, *The Hundred Years' War 1337-1453*, 11.

епилог свакако није добио 1453. године.⁶³ Оно што, пак, издваја Стогодишњи рат, термин који је настао у XIX веку за означавање низа сукоба претежно између Енглеске и Француске од 1337. до 1453. године, јесте претензија енглеских краљева на трон Француске.⁶⁴ Да ли је Едвард заиста тежио да оствари своје претензије, или је пре свега желео да својим правом на француску круну „тргује“ да би у будућности склопио повољнији мировни уговор, свакако је интересантно питање.

Детињство и битка код Кресија (1330 - 1346)

О детињству Едварда од Вудстока нема превише информација. Весник сер Џона Чандоса само сумарно набраја принчеве врлине које је стекао у детињству.⁶⁵ Принц је са три године постао гроф Чешира, са седам војвода Корнвола, принц од Велса са тринаест, 1343. године. Уз то обављао је церемонијалну, али не и безначајну улогу чувара краљевства, док је његов отац био у походима 1338, 1340. и 1342-3. године.⁶⁶ Ипак, био је превише мали, ма колико брзо деца краљевског порекла одрастала у XIV веку, да би учествовао у првом приметнијем енглеском војном успеху у Стогодишњем рату. У поморској бици на ушћу реке Звин код Слојса (Sluys), јуна 1340. године, енглеска флота заробила је већину од преко две стотине укотвљених француских бродова.⁶⁷ Упркос томе што је била поморска, битка је пратила сценарио симптоматичан за већи део XIV века - мања енглеска војска побеђује много већу француску, уз помоћ супериорније тактике и ефективнијег искоришћавања општих услова. Битка је била битна и због учешћа многих који су и касније чинили принчеву пратњу, и играли врло важну улогу у енглеској стратегији коју су водили краљ Едвард, а касније и његов син. Један од њих је и Најџел Лоринг, који је овом приликом произведен у витеза.⁶⁸

Енглески краљ је постигао мало у рату који је водио до 1346. године: „била је потребна победа код Кресија да би опстале Едвардове континенталне амбиције,

⁶³ D. Green, *The Black Prince*, поглавље 1, 5.

⁶⁴ Смрћу последњег краља из династије Капета, Шарла IV, 1328. године, на престо је дошао Филип VI, први монарх из династије Валоа. Шарл од Наваре и енглески краљ Едвард III су обојица имали већа права на француску круну, али је Едвардово право потицало од мајке. Треба имати на уму да су и Едвард и Филип били француски племићи, али је, за разлику од младог Едварда који је још увек био у рукама мајке Изабеле, Филип био искусан, зрео, и у пуној снази. (R. Neillands, *The Hundred Years War*, 35-36.).

⁶⁵ The Chandos Herald, *Life of the Black Prince*, 2 - 3.

⁶⁶ R. Neillands, *The Hundred Years War*, 121 - 122.

⁶⁷ A. Curry, *The Hundred Years' War 1337-1453*, 36.

⁶⁸ D. Green, *The Black Prince*, поглавље 2, 16.

репутација и подршка државе, посебно у парламенту.⁶⁹ Ослањање на стране савезнике показало се прескупим и неефикасним, те су се за предстојећи поход регрутовали преваходно енглески и велшки војници. Такође, ово је и последњи пут да је присилна регрутација имала већу улогу. На Едвардов план да се искрца у Нормандији утицало је неколико фактора, од којих је пресудан утицај нормандијског племића Годфроа Харкура, који се због сукоба са другим француским племићем, на чију је страну стао и Филип VI, склонио код енглеског краља. Он је тај који је краљу истицао предности напада на Нормандију; област је била веома богата, небрањена, а њени становници ненавикнути на рат.⁷⁰ Са друге стране, француска војска била је на југу, где је Филип син Јован, војвода Нормандије, опсео енглеске снаге у Егијону (Aiguillon). Тешко је прецизно одредити бројност средњовековних армија, мада је вероватно да је број енглеских војника у походу 1346. године износио око 14 хиљада, од којих је готово половина била сачињена од велшких и чеширских стрелаца. Ово је био и највећи поход упућен ка Француској током целог Стогодишњег рата, што се тиче броја војника.⁷¹

У кампањи и бици код Кресија која је уследила после, млади принц је по први пут стекао право војно искуство, а тада је произведен у витеза заједно са још неколико штитоноша, одмах након искрцавања на полуострво Котентан. При поменутој подели енглеске војске на претходницу, главни део и заштитницу, отац му је, не би ли му употпунио искуство, дао улогу команданта претходнице. Разуме се, шеснаестогодишњак је био само номинално на челу, док су у команди „асистирали“ грофови од Нортхемптона и Ворики. Већ је поменут пљачкашки поход кроз Нормандију, такозвани *Chevauchée*, Едвардов први те врсте, који је представљао основну војну композицију и начин ратовања за потоње принчеве походе. Такође је поменуто и то да је Едвард својим начином ратовања покушавао да наметне битку краљу Филипу. Ипак, када је пустошећи, палећи и убијајући стигао са војском надомак Париза, енглески краљ прави заокрет и креће на север ка реци Соми, док Филип, коначно присиљен да напусти политику избегавања отворене битке, полази за њим.⁷²

Нема сумње да је Едвард желео битку; ипак, осећао се безбедније у својој грофовији Понтију (Ponthieu), ка којој је и ишао, него надомак Париза, дубоко у противничкој територији. Зауставио се надомак сеоцета Креси. Дочекао је Филипа

⁶⁹ Исто, 18.

⁷⁰ G.C. Macaulay, *The Chronicles of Froissart*, 73.

⁷¹ J. Sumption, *Edward III: A Heroic Failure*, 40.

⁷² R. Neillands, *The Hundred Years War*, 96 - 97.

потпуно припремљен – војска је била распоређена на благом узвишењу, леђа су им била заштићена шумом, стрелци су били на боковима, заштићени теретним колима, замке за противничке коње биле су на месту.⁷³ Принц је водио претходницу, са грофовима Нортхемптоном, Вориком, Харкуром, Чандосом. Филип је „предводио“ много тешко оклопљених коњаника, још више пешадије, и неколико хиљада најамника Ђеновљана са самострелима, укупно између 20 и 25 хиљада војника. Ток битке, која се одиграла код Кресија 26. августа 1346. године је у историји прилично познат; енглески стрелци прво побеђују Ђеновљане, чији су самострели имали мањи домет од енглеских лукова и мању брзину испале пројектила. Потпуно нетактички употребљени, без њихових великих штитова који су тек били на путу, нису имали шансе. Разбијени, повукли су се до француских редова, само да би их ови „докрајчили“, сматрајући да Ђеновљани (уједно једине трупе у читавој француској војсци које ратују из удаљености) нису довољно храбри.⁷⁴ Напад на Ђеновљане предводио је разљућени брат француског краља, војвода од Алансона, који је потом напао и енглеску претходницу. Стрелци нису успели у потпуности да зауставе храбри и продорни јуриш француске коњице, те је уследила жестока борба прса у прса.⁷⁵ У једном тренутку је чак пао и енглески барјак, који је поново подигао војник из Принчеве пратње, Ричард Фицсимон. Храбра француска коњица се више пута, након што би је Енглези одбили, окупљала и поново јуришала, да је у једном тренутку битке чак и сам Едвард од Вудстока био угрожен.⁷⁶ Фроасар, који је увиђао тактичке грешке које су Французи правили, ипак је истицао у први план јуначко држање Црног принца на бојном пољу. Краљ Едвард, на упозорење да је његов син опкољен и „тешко притиснут“ ипак, према Фроасару, није желео да му помогне јер није ни пао ни рањен, већ би требало да „заслужи“ своје мамузе.⁷⁷ Дакле, упркос својим годинама, млади Едвард већ стиче и показује своје јунаштво, које генерише славу и углед витеза, али пре свега, главну витешку врлину – част. Фроасар се посебно осврнуо и на јуначко држање слепог Јована, грофа Луксембурга и краља Чешке, који се борио на француској страни. Пре него што је погинуо, наредио је својим витезовима да се међусобно повежу да би га одвели у прве редове како би и он задао који ударац противнику.⁷⁸ Можда је управо, ганут испољеним јунаштвом Јована Слепог, млади

⁷³ J. Sumption, *Edward III: A Heroic Failure*, 43.

⁷⁴ R. Neillands, *The Hundred Years War*, 98 - 102.

⁷⁵ Desmond Seward, *The Hundred Years War, The English in France 1337- 1453*, Penguin Books, 1999, поглавље 2, 43.

⁷⁶ D. Green, *The Black Prince*, поглавље 3, 25.

⁷⁷ G.C. Macaulay, *The Chronicles of Froissart*, 105.

⁷⁸ Desmond Seward, *The Hundred Years War*, поглавље 2, 43.

Едвард од њега присвојио нојева пера као инсигније Принца од Велса, као и мото *Ich dien* (ја служим).⁷⁹ Посебно окупиран витешким држањем појединаца, описујући надугачко њихова многа „дела са оружјем“ (feats of arms), као што смо видели, Фроасару ипак не промичу и неке друге ствари. Он препознаје важност енглеских витезова који су сјახали, савете које је Филип VI добијао да причека следећи дан за битку, или колико је лоше била распоређена француска војска. Такође, по његовом мишљењу, ђеновљански самострелци су у потпуности лоше искоришћени, а јуриши коњице непрегледни и „без икаквог реда“.⁸⁰

Упркос потешкоћама да заустави продоре француских коњаника, принц је само номинално предводио један енглески одред, и није имао утицаја на одлуке о вођењу кампање из 1346. године и битке. Свакако јесте показао велико јунаштво и одиграо битну улогу у бици упркос својим годинама и неискуству. Па ипак, цела ова кампања и битка заузимају неколико страна у овом раду. У њој су Енглези поразили највећу војну силу у Европи и то не пуком случајношћу, већ темељном припремом и реорганизацијом праксе регрутовања војника, начина борбе, вођења рата, искоришћавањем терена, употребом нових ратних тактика. Пљачкашким походом који је претходио бици, изазвали су не само француског краља, него и све његове феудалце, племиће, витезове да реагују, јер су у противном испадали кукавице.⁸¹ Када су напoкон реаговали, односно приморали Филипа VI да то учини, сусрели су се са дисциплинованом војском, у којој је било сјახалих витезова и „обичних“ људи, која их је потукла до ногу и понизила јер нису успели да одбране земљу, што је био њихов примарни задатак. На крају, искуства која је стекао млади Принц 1346. године су у великој мери утицала на његове походе, као што ћемо касније видети.

Едвард III се још током великог турнира који је одржао у Виндзору 1344. године, свечано заклео да ће створити своје братство витезова у артурском стилу. Након победа код Кресија и Калеа, Енглеска Едварда III била је на врхунцу своје моћи, и успела је да поврати углед који јој је Едвард II укаљао. Круна тог успеха била је, у краљевим очима, новоосновани ред витезова Подвезице, основан на дан Св. Ђорђа, коме је и посвећен, 23. априла 1348. године. Недавне победе на бојном пољу и витешки ред требало је да служе

⁷⁹ D. Green, *The Black Prince*, поглавље 3, 26.

⁸⁰ G.C. Macaulay, *The Chronicles of Froissart*, 102 - 104.

⁸¹ Можда је управо то разлог зашто се није сачекало са нападом до следећег дана. Велико је питање у којој је мери Филип VI имао стварну контролу над својом војском.

јачању склоности аристократије ка рату, основној витешкој врлини.⁸² Витешки ред се састојао од двадесет и шест чланова подељених у две групе - тима за витешко надметање (jousting), од којих је један водио Едвард III, а други његов син. Готово сви чланови како принчеве, тако и пратње његовог оца су били витезови - оснивачи Реда.⁸³ Не чуди онда чињеница да је припадност Реду била највеће енглеско витешко достигнуће.

„*Chevauchée*“ из 1355. године

Након битке код Кресија и енглеске опсаде и заузимања Калеа 1347. године, војне активности се примирују на неко време, због избијања Црне Смрти – Бубонске куге, која је оставила огромне последице по читаву Западну Европу, и убила између петине и трећине њеног укупног броја становника. Губитак популације, инфлације, недостатак радне снаге биле су само неке од последица које су погодиле друштво у целини.⁸⁴ Чињеница да су војне активности биле смањене односи се пре свега на веће походе, мањих чарки било је на пример у Бретањи, а било је речи и о Шарнијевом покушају да Едварду III преотме муком освојен град Кале.⁸⁵ Главне активности у периоду од 1347. до 1355. године биле су, ипак, дипломатске. Едвард III је готово читаву једну деценију покушавао да на дипломатском плану искористи победу код Кресија и да поврати војводство Аквитанију у границама са почетка XIII века, а амбиције су вероватно стремиле и ка огромном делу Француске који је држао краљ Хенри II.⁸⁶ Готово да је успео да задовољи своје амбиције Уговором у Гину, изван Калеа, 1354. године, који је за Едварда III предвиђао велики део југозападне Француске у замену за одрицање од претензија на француску круну, на коју је као што смо видели, Едвард већ гледао као на средство за трампу. Француски краљ Јован II (1350 - 1364) испрва је пристао да потврди уговор са своје стране, али убрзо се развила опозиција због великих концесија, те је уговор током 1355. године одбијен.⁸⁷

⁸² D. Green, *The Black Prince*, поглавље 3, 28 - 29.

⁸³ Неки од њих били су Хенри, војвода Ланкастера, Жан де Грели, каптал од Буша, Волтер Мони, Џон Чандос, Џејмс Одли, ерл од Нортхемптона Вилијам де Боун, Џон од Гента, будући војвода од Ланкастера и принчев брат. (J. A. Wagner, *Encyclopedia of the Hundred Years War*, 137).

⁸⁴ R. Neillands, *The Hundred Years War*, 111 - 112.

⁸⁵ Види стране 2. и 8.

⁸⁶ Хенри II Плантагенет (1154-1189) је, поред Енглеске и Ирске, владао и Нормандијом, Аквитанијом, Мејном и Анжуом.

⁸⁷ John A. Wagner, *Encyclopedia of the Hundred Years War*, Greenwood Press, London, 2006, 142 - 143.

Одбијање прихватања одлука Уговора у Гину је заправо значило наставак ратних операција. Још 1352. године краљ Јован II поставио је за свог команданта провинције Лангдок грофа од Армањака, који је до 1354. године већ био на реци Лот, недалеко од Бордоа. На позив притиснутог гасконског племства Едвард III је реаговао, планирајући још већи поход од оног из 1346. године. Црни Принц требало је да отплови са војском за Гаскоњу, где би му се придружила још већа војска подигнута у самој провинцији, док би други, нешто мањи контингент, запловио ка Нормандији под командом војводе Хенрија од Ланкастера, где би здружио снаге са тамошњим савезницима међу којима је био и Шарл Лоши.⁸⁸ Међутим, Шарл мења страну, склапа одвојени мир са краљем Јованом II, а неповољни ветрови дају довољно времена енглеском краљу да опозове војводу од Ланкастера, али не и свог сина.⁸⁹

Chevauchée који је трајао од октобра до децембра 1355. године представљао је први самостални поход Црног Принца. Едвард III је, у складу са реформом регрутације војника, са принцем склопио уговор у којем су назначене све појединости услуге краљевог команданта, од набавке препона које су одвајале коње током пловидбе бродом, до састава експедиционих снага, одговорности и обавеза истих. Принц је повео око хиљаду и две стотине војника, што је са војницима које су окупили ерлови од Ворика, Сафолка, Оксфорда и Солзберија, Џоном Лајлом и Рециналдом Кобамом укупно бројало око две хиљаде и седам стотина војника.⁹⁰ Сви команданти и главни официри били су блиски принчеви сарадници и чланови његове личне пратње.⁹¹ Флота је запловила 8/9. септембра, и стигла осам дана касније у Бордо. Када је 5. октобра кренула у поход војска је, увећана људима окупљених око гасконског племства, бројала између шест и осам хиљада војника, што је много мање од војске коју је Едвард III повео на Нормандију девет година раније.⁹² Ипак, ова професионална војска је уз минималне губитке, (од којих је најистакнутији сер Џон Лајл) за два месеца прешла готово пет стотина

⁸⁸ Владар малог краљевства Наваре, Шарл је попут Едварда III, преко мајке полагао право на француски престо. Надимак „Лоши“ стекао је у XVI веку, пошто су његове радње имале за последицу слабљење француске круне. Филип VI је одузео његовој мајци поседе у Шампањи у замену за мање земље у Нормандији и грофовију Ангулем, коју је краљ Јован II предао Карлосу Серди, краљевом миљенику. Када га је Јован уздигао на место конотабла, Шарл је намамио Серду у замку и убио га у Нормандији 1354. године. Пошто је побегао Енглезима, Јован II се Уговором у Нанту помирио са Шарлом и наградио га полуострвом Контентин. Шарл је током склапања Уговора у Гину преговарао са енглеском страном о евентуалном походу на Француску. (J. A. Wagner, *Encyclopedia of the Hundred Years War*, 93).

⁸⁹ J. Sumption, *Edward III: A Heroic Failure*, 52.

⁹⁰ David Green, *The Battle of Poitiers 1356*, поглавље 1, 7 - 8.

⁹¹ Посебан рад би могао да се напише на тему принчеве пратње. Неки од вођа похода, уз Принца и ерла од Варвика, били су Џејмс Одли, Ричард Стафорд, Џон Чандос, Џон Вингфилд, Најџел Лоринг и многи други.

⁹² D. Green, *The Black Prince*, поглавље 4, 39 - 40.

километара, од Бордоа на атлантској обали до Нарбоне на средоземној, и назад. Циљ није био вођење битке ни освајање, већ наношење штете угледу династије Валоа и економске штете Француској – спаљено је преко пет стотина села – што показује слабост одбране.⁹³ Ипак, Фроасар се са овим не би сложио, пошто је Принчеву кампању из 1355. године окарактерисао као витешки изазов грофу од Армањака да му пружи битку. Пошто му се није директно супротставио, Принц је неометано наставио пљачкање.⁹⁴ Гроф од Армањака је водио стратегију Филипа VI пре битке код Кресија; није желео да се упусти у битку са Принцем, већ је покушавао да га омета при преласку река. Најупечатљивији тренутак читавог похода свакако је био 15. новембар. Будући да је била недеља, Едвард са својим витезовима – командантима провео читав дан у доминиканском манастиру у Пруилу, док је остатак војске за пола дана спалио четири околна града.⁹⁵ Поход из 1355. године био је школски пример успешне пљачке; уз минималне губитке, за кратко време, опљачкано је пет стотина насеља, нанета огромна материјална штета, уз то је изостанак адекватне одбране просто позивао да се овакав поход понови.

„*Chevauchée*“ из 1356. године

Успех експедиције из 1355. године покренуо је још једну у наредној години. Овога пута, поред појачања која су пристигла из Енглеске, принц је добио и већа политичка овлашћења, пошто му је краљ доделио ауторитет да води мировне преговоре са Француском. Уз то, поход је поново био део ширег подухвата који је обухватао и деловања војводе од Ланкастера у Нормандији,⁹⁶ са којим би правовремено Црни принц спојио снаге код реке Лоаре.⁹⁷ Принц је у поход из Бержерака ка Лоари кренуо почетком августа 1356. године са војском не већом од оне из 1355. године, која је бројала између шест и седам хиљада људи. Састојала се од три врсте војника – копљаника/пешадије, витезова (који би у случају битке сјახали) и стрелаца на коњима – што је дозвољавало

⁹³ David Green, *The Battle of Poitiers 1356*, поглавље 1, 14 - 16.

⁹⁴ K. M. Skorge, *Ideals and Values in Jean Froissart's Chroniques*, 108 – 109.

⁹⁵ D. Green, *The Black Prince*, поглавље 4, 41.

⁹⁶ Шарл Лоши, краљ Наваре, био је 5. априла 1356. године гост на једном банкету у замку Руан који је организовао Дофен Шарл, син краља Јована. Због гласина које су кружиле о намерама Шарла Лошег да уз помоћ дофена и нормандијског племства покуша да освоји власт у земљи, Јован II је, ненајављено, ушао са пратњом у замак, зграбио наварског краља за врат и прогласио га издајником. Четворица његових савезника су погубљена, а Јован II се упустио опседањем утврђења по Нормандији које су држали људи Шарла Лошег и његових савезника. Вођство у циљевима куће Наваре преузео је Филип, Шарлов брат, који је ступио у контакте са Енглеском. Ланкастерови савезници су поред Филипа, били и Џон од Монфора, Роберт Нолс и Годфри Харкур. (R. Neillands, *The Hundred Years War*, 119).

⁹⁷ David Green, *The Battle of Poitiers 1356*, поглавље 3, 21.

принцу да води пљачкашки поход, али и да се прихвати битке уколико га околности на то приморају. Поход није достигао степен уништења од претходне године, али Перигор, Лимузен и Поату су свакако претрпели штету.⁹⁸

Све што је војвода Хенри од Ланкастера успео да уради јесте да за неко време одврати главну француску војску од деловања против принца. Краљ Јован II је од јула месеца у Нормандији опседао замак Бретеј, једно од главних утврђења краља Наваре. Међутим, да би сачувао своју земљу и политички углед, морао је да похита ка југу. Краљевска војска размештена је у Шартру, мада се мање племства одазвало краљевом позиву, мање него што је Јованов отац окупио пре битке код Кресија. Након 1346. године су и Французи почели да примењују одређене реформе по питању регрутације војника и начина борбе, те су и њихови витезови силазили са коња у биткама а феудални елемент није више чинио окосницу регрутовања војске, мада професионализам војске педесетих година XIV века и даље није био ни близу енглеском.⁹⁹

Едвард је, док се француска војска окупљала, 28. августа преноћио у Вјерзону, који је убрзо спаљен; истог дана сазнао је да је војска краља Јована у Орлеану. Наставио је долином реке Шер и опсео град Роморантин. Град је пао 30. августа, али се замак одржао још три дана. Оно што је тиме постигао маршал Бусико, командант замка, јесте да помогне француској војсци да претигне армију Црног принца.¹⁰⁰ Принц је наставио долином реке Шер ка Туру где је покушао да споји снаге са војводом Ланкастера – али није успео да пређе преко Лоаре код Амбоаза, јер су Французи спалили све мостове између Тура и Блоа. Тиме је нестала било каква шанса за спајањем две војске, мада би и тада француска армија, чији је главни циљ био Црни принц, била далеко бројнија.¹⁰¹ Едвард је морао да одмори своје трупе, које су за око месец дана превалиле пут од преко пет стотина километара, те је провео четири дана у близини Тура. Одустао је од даљег похода и окренуо је своју англо-гаскоњску војску и колону кола са пленом, те се упутио ка Бордоу. За то време, краљ Јован је прошао Блоа и претигао Принчеву војску, што је овај открио тек у суботу 17. септембра, када су се сусреле извиђачке снаге обе војске.¹⁰² Схвативши да му је пут ка Бордоу препречен и да ће морати да се бори, Принц је издао

⁹⁸ D. Green, *The Black Prince*, поглавље 4, 45.

⁹⁹ D. Green, *The Battle of Poitiers 1356*, поглавље 3, 22 - 23.

¹⁰⁰ D. Green, *The Black Prince*, поглавље 4, 46.

¹⁰¹ D. Seward, *The Hundred Years War*, поглавље 3, 57.

¹⁰² R. Neillands, *The Hundred Years War*, 125.

наређење да нико не јаше испред маршалове заставе, што се, према Фроасаровим речима, стриктно поштовало.¹⁰³

Принц је потом одмах похитао да заузме одбрамбене положаје. Таљеран, кардинал из Перигора који је пратио две војске покушао је да издејствује примирје током недеље, 18. септембра, и за то време покушао је да извуче нешто више. Принц је, због деликатности своје позиције, пристао на преговоре и на одређене уступке. Међутим, Јован II, уверен у своју доминантну позицију, тражио је безусловну предају, што Едвард није желео да прихвати. У свом стилу, Жофроа де Шарни предложио је решавање битке борбом између стотину војника на обе стране – међутим и то је било одбијено.¹⁰⁴

Битка код Поатјеа (19. септембар 1356. године)

На крају, последице мешања кардинала из Перигора биле су са француске стране пристизање појачања, док је Едвард искористио време да учврсти своју позицију и заклоне за стрелце. Таљеран је још једном покушао рано изјутра, 19. септембра, да спречи крвопролиће, али се без успеха запутио за Бордо. Ипак, његово одлагање дало је принцу могућност да побегне. Он је током вечери у недељу послао ерла од Ворика са његовом пратњом и колима натовареним пленом ка Поатјеу, вероватно и сам спреман да крене за њим изјутра уколико Французи не нападну.¹⁰⁵ Врло је вероватно да је ово исценирано повлачење. Француски краљ то свакако не би то допустио, имајући у виду да му је војска била бројнија, а самопоуздање високо, док англо-гаскоњске снаге не би успеле да му побегну, управо због терета које су са собом водиле. Са друге стране, енглеска ратна тактика давала је најбоље резултате током одбрамбених битака,¹⁰⁶ а Едвард је много пажње посветио максималном искоришћавању терена за битку. Коначно, уколико би којим случајем Јован заиста оклевао да нападне, повлачење би могло бити опција, јер Едвардова војска није имала превише залиха хране и других потребштина. У сваком случају, питање је и даље отворено за различита тумачења.

¹⁰³ К. М. Skorge, *Ideals and Values in Jean Froissart's Chroniques*, 110.

¹⁰⁴ D. Green, *The Battle of Poitiers 1356*, поглавље 3, 24.

¹⁰⁵ *Исто*, поглавље 4, 25 - 26.

¹⁰⁶ Подсећања ради, композиција и распоред војника у бици, те максимално коришћење бојног поља за добру дефанзивну позицију, зависили су од витешке нестрпљивости и неконтролисаних емоција (изазваних претходним пљачкашким походима), све је то имало за циљ да натера противника да изврши фронтални напад, који се готово увек погубно завршавао по нападача.

Едвард је своју војску, распоређену у три одреда, поставио на благом узвишењу тако да максимално искористи природне препреке; војсци су бокове и леђа штитиле шума, речица Миосон и мочварно земљиште. Природне препреке у виду разног жбуња, живица, дрвећа, дозвољавале су Французима само два уска правца за фронтални напад, који би вршили крећући се узбрдо ка англо-гаскоњским положајима.¹⁰⁷ Дисциплинованом Едвардовом војском командовали су искусни и зрели команданти. Претходницу су водили Ворик, Оксфорд и гасконски феудалац каптал де Буш (*captal de Buch*), заштитницу Солзбери и Сафолк, док је главнину војске водио Едвард уз помоћ Џона Чандоса, Џејмса Одлија и Рециналда Кобама.¹⁰⁸

Јован II је, према Фроасару, са собом повео „цвет Француске“, подељен у три одреда, од којих је сваки бројао по шеснаест хиљада људи, мада је врло вероватно да је читаву војску бројала колико један одред у „Хроникама“. Фроасар је изабрао да кроз разговор Јована II и витеза Јустиса де Рибемонта пренесе публици ратни план Француза.¹⁰⁹ Рибемонт је био један од четворице витезова који су извидили англо-гасконске положаје, те је предложио краљу да осим одабраних три стотине коњаника, који би разбили енглеске стрелце, остатак војске сјаше.¹¹⁰ Ипак је војска била подељена у четири одреда, којима су командовали конотабл Готје де Бријен, затим краљев брат војвода од Орлеана, војвода Нормандије и краљев син дофен Шарл (номинално), те коначно краљ Јован. Коњицом, која се прва сјурила на енглеске положаје, командовали су маршали Жан де Клермон и Арнол Удруем (*Arnoul d'Audrehem*).

Један од преломних тренутака читаве битке представљао је јуриш од око триста витезова; иако мудар, напад није успео. Изабраних коњаника за јуриш било је, показало се, врло мало, док су два маршала успели да се пре јуриша посвађају око стратегије, поделивши коњицу на два дела. Добро постављени стрелци су се лако изборили са коњаницима, те претходница није успела да поремети енглеске редове. Маршал Клермон био је убијен, док је Удруем био заробљен. Други на реду био је сјახали дофенов одред, који је скоро два сата мучио англо-гасконску војску. Исход битке поново је висио у ваздуху док је принц убацио у битку готово све резерве. Ипак, из неког разлога преостала два одреда нису деловала у садејству са дофеновим, чији је налет на крају успешно

¹⁰⁷ D. Green, *The Battle of Poitiers 1356*, поглавље 4, 26.

¹⁰⁸ D. Green, *The Black Prince*, поглавље 4, 48.

¹⁰⁹ K. M. Skorge, *Ideals and Values in Jean Froissart's Chroniques*, 110 - 111.

¹¹⁰ G.C. Macaulay, *The Chronicles of Froissart*, 121 - 122. Дејвид Грин каже да је краљу савет дао шкотски витез Вилијам Даглас, који му је служио са две стотине витезова.

одбијен.¹¹¹ Тај приказ је вероватно утицао на одлуку младог војводе од Орлеана да се повуче са читавим својим одредом са бојишта, од када је француски пораз постао неминован.¹¹²

Кроз читаву битку Французи су водили некоординисане нападе и битку како са англо-гасконским снагама Црног принца, тако и са природним препрекама бојног поља. То је имало за последицу и чињеницу да се разлика у бројности армија није претерано осетила. Делује као да је Едвард водио неколико одвојених битака у густо збијеном распореду; последњи окршај водио је против самог краља. Јованове трупе кретале су се споро, што је обезбедило кратак предак принчевим снагама. Али Јованове трупе биле су далеко одморније од Едвардових. Принц је и најмање наде за победом Француза распршио одлично координираним и скривеним нападом. Гаскоњски феудалац де Буш је, сакривши своје кретање, заобишао француске редове и извршио јуриш на њих са леђа, док је други одред узјахао и директно напао редове спреда.¹¹³ Тај напад, који осликава контраст између француског и англо-гасконског приступа бици, значио је крај за Французе. Међу многим погинулим витезова нашао се и Жофроа де Шарни, са краљевом заставом у рукама. Краљ Јован се предао, али пре него што је то учинио добро се уморио од замахивања секиром, Денису Морбеку, витезу из Артоа, мада су и други тврдили да су заробили краља. Даљи нареди избегнути су интервенцијом Рециналда Кобама и ерла од Ворица, који су краља одвели Едварду.¹¹⁴ Битка се није окончала пре великог покоља организованог испред капија града Поатјеа, ка којем су се запутили поражени и разбијени француски војници, пошто им грађани нису дозволили улазак у град.¹¹⁵

Едвард је након битке приредио гозбу за краља Јована, његовог сина и друге заробљене витезове. Пример његовог опхођења према заробљеном француском краљу открива нам једну од витешких врлина која би требало да буде саставни део човека од части, а то је љубазност. Принц се трудио да што је могуће покорније и скромније послужи своје госте, док се притом није удостојио да седне за истим столом за којим је седео краљ Јован.¹¹⁶ Француски краљ је, упркос поразу, стекао велику славу и углед храбро се борећи у бици, што Едвард препознаје и чему се диви као приказу великог јунаштва. Краљ Јован је, иако побеђен у бици и заробљен, један од најмоћнијих краљева, и Црни принц,

¹¹¹ D. Green, *The Battle of Poitiers 1356*, поглавље 4, 28 - 29.

¹¹² D. Green, *The Black Prince*, поглавље 4, 47.

¹¹³ D. Green, *The Battle of Poitiers 1356*, поглавље 4, 30.

¹¹⁴ G.C. Macaulay, *The Chronicles of Froissart*, 128 - 129.

¹¹⁵ D. Seward, *The Hundred Years War*, поглавље 3, 62.

¹¹⁶ G.C. Macaulay, *The Chronicles of Froissart*, 131.

показујући љубазност и поштовање према таквом витезу и његовом рангу, уздиже и свој углед, част и витешку вредност.¹¹⁷

Однос између Црног принца и једног од водећих витешких фигура свог времена, сер Џејмса Одлија,¹¹⁸ непосредно пре и после битке код Поатјеа, нам пружа увид у још две врло важне витешке врлине. Пре саме битке, Одли је замолио Едварда да му допусти да испуни свој завет, и да оде да се бори у првим редовима јер неко од деце краља Едварда III води своју прву битку. Принц је на овај захтев, свом оданом и лојалном витезу допустио да испуни свој завет, и оде са своја верна четири витеза и изврши први напад у бици.¹¹⁹ Одли се веома храбро борио, задобио многе повреде, па је однет на носилима до Принца који га је позвао ка себи након битке. Едвард је наградио свог верног витеза за храбро држање и јунаштво у бици и доделио му награду у виду годишњих прихода од пет стотина марака.¹²⁰ Међутим, Џејмс Одли је готово одмах поделио своју награду четворици витезова са којима је ишао у битку. Када је Принц чуо за то, тражио је објашњење од Одлија, који му је рекао да су га његови витезови чували, и да без њих не би испунио свој завет. Принц је његову великодушност и дарежљивост препознао као часну ствар, те је поново наградио свог витеза, овога пута са шест стотина марака годишњег прихода.¹²¹ Из данашњег угла гледања, овакво несебично даривање на први поглед делује неразумно, ирационално, па чак и расипнички. Међутим, у средњем веку то није био случај. У случају новца, као и у случају откупа, ствари су биле врло променљиве; једнога дана витез је могао да зароби „скупе“ витезове, други дан је могао и сам бити заробљен. Новац се брзо стицао, још брже губио. Шарни је подстицао своје читаоце да што више примају, то више дају, јер се тако увећава част дарежљивог витеза, а са тиме и политичке могућности.¹²² „Кроз поклањање успостављали су се односи обостране подршке и лојалности, и на тај начин чинили темељ за касније добитке.“¹²³

¹¹⁷ K. M. Skorge, *Ideals and Values in Jean Froissart's Chroniques*, 40 - 42.

¹¹⁸ Сер Џејмс Одли, херој битке код Поатјеа, модел витештва свог времена, учесник пратње Црног принца, почео је војну каријеру 1346. године. Учествовао је у бици код Кресија, опсади Калеа, и био један од витезова - оснивача реда витезова Подвезице. Пратио је принца кроз походе и битке 1355. и 1356. године, учествовао у кампањи Едварда III на Ремс и сведочио је потписивању уговора у Бретињију 1360. године. Док је принц ратовао у Шпанији, Одли је остао у Бордоу као управник Аквитаније. Године 1369, учествовао је са принчевим братом Едмундом у опсади града Ла Рош сир Јона. Брзо након што је град пао, Џејмс Одли је преминуо. (J. A. Wagner, *Encyclopedia of the Hundred Years War*, 36).

¹¹⁹ G.C. Mascaulay, *The Chronicles of Froissart*, 124.

¹²⁰ Ово је само најрепрезентативнији пример због саме теме; Принц је наградио многе учеснике битке код Поатјеа, од обичних војника, којима су следили опроштаји за ситније преступе, до неких државних положаја и земље за оне већег статуса.

¹²¹ G.C. Mascaulay, *The Chronicles of Froissart*, 129 - 132.

¹²² Geoffroi de Charny, *A Knight's Own Book of Chivalry*, 70.

¹²³ K. M. Skorge, *Ideals and Values in Jean Froissart's Chroniques*, 47.

Принц од Велса је победом код Поатјеа остварио велики успех. Током битке и након ње испољио је много витешких врлина, попут јунаштва, части, љубазности, великодушности, дарежљивости, лојалности. Са друге стране, своје квалитете команданта и војсковође преточио је у огроман војни успех – испрва бежећи од многобројније француске војске, успео је да је потуче, а као круну свог успеха могао је да сматра чињеницу да је поред огромног плена са собом у Бордо водио и француског краља, његовог сина и још много заробљеника високог ранга. Коначно, Принчева победа представљала је и значајан политички фактор и омогућила енглеском краљу да започне преговоре о Јовановом ослобођењу, односно задовољавању сопствених амбиција.

Од битке код Поатјеа до 1366. године

Још један пораз на бојном пољу и заробљавање краља одвело је француску државу у стање потпуног расула. Хенри, војвода од Ланкастера харао је Нормандијом, док су се због примирја које је Црни принц уговорио са Француском беспослене енглеске, наварске па и француске чете самоорганизовале у „Слободне компаније“. Такве компаније харале су Француском, освајале тврђаве и замкове, издржавале се од пљачке и задавале велике проблеме и нижим и вишим слојевима становништва. Присуство државе је бледело, порески систем престао је да функционише, у Паризу је седео дофен Шарл који ће тек касније у каријери испољити своје квалитете; за сада, ослањао се на некомпетентне саветнике, док су се разне личности отимале за власт у престоници. Уз све то је непоуздани Шарл, краљ Наваре, увек расположен за интриге и жељан поседа и власти, побегао из затвора.¹²⁴ У таквим је околностима Едвард III покушао да одреди услове за откуп француског краља. Првим Лондонским уговором, закљученим 8. маја 1358. године, откупна сума за Јована II износила је четири милиона златних екуа уз признавање свих поседа које је Едвард држао, у замену за одрицање од француске круне.¹²⁵ Како Грин закључује, то је био договор о откупу, а не преговарање о миру. Јовану II се журило, желео је да се ослободи заробљеништва и био је спреман на велике уступке.

Испрва је на исто била спремна и француска држава; проблем је настао због немогућности да се прикупи потребни новац за краљев откуп. Едвард је преговарао са Јованом II у Лондону док није пуно марио за хаос који је изазвао у Француској, чије је

¹²⁴ J. Sumption, *Edward III: A Heroic Failure*, 55.

¹²⁵ R. Neillands, *The Hundred Years War*, 156.

тренутно стање било препрека за успешне преговоре. Мислећи да држањем краља има контролу над судбином Француске, краљ је Другим уговором у Лондону из 24. марта 1359. године испољио још веће захтеве. Укратко, Едвард III тражио је повратак граница из времена династије Анжу, којима би се придодали Понтију, Булоњ, Гин и Кале, наравно у потпуном суверенитету. Дискутабилно је да ли се енглески краљ заиста надао остварењу уговора, или је само тражио повод за нови поход на Француску, али свакако је сматрао да има кључ француског краљевства све док има Јована II у својим рукама. Дофен Шарл је сада био у другачијој позицији. Изашао је на крај са великом побуном француских сељака,¹²⁶ умањио проблеме које је имао са дивљим компанијама и Шарлом Лошим, па је био у позицији да одбије Едвардове нереалне захтеве.

Едвард III је за поход из 1359. године променио ратни план; његова војска кренула је из Калеа ка Ремсу, граду у којем су се крунисали краљеви. Управо због намере да се и сам тамо крунише, краљ Едвард је са собом понео круну краља Француске.¹²⁷ Из Калеа је кренуо октобра 1359. године на челу велике војске од десет хиљада људи. Подељена на три одреда, којима су командовали краљ, Црни принц и Хенри од Ланкастера, било је пуно искусних витезова и војсковођа који су већ дуго времена служили Едварду III.¹²⁸ Заједно са циљем похода, променила се и тактика. Поход није био класични *Chevauchée*, већ је краљ желео да опседне поменути град, притом очекујући топлу добродошлицу француског народа и брзо освајање Ремса. Ипак, Едвард се као и у случају Калеа, преварио; одбрану од похода водио је дофен Шарл, која је била зрелија него до тада, једноставна и веома делотворна. Поучени лекцијама из Кресија и Поатјеа, Французи су ускраћивали Енглезима битку, као у време Филипа VI. У утврђена места склањало се све, од људи до потребштине и потенцијалног плена, док се остало уништавало. Нападач је тако био лишен неопходних ресурса и морао је да се много више ослања на сопствене залихе, које нису могле бити велике. Француски коњаници непрестано су узнемиравали енглеску поворку, притом не пружајући битку.¹²⁹ Овога

¹²⁶ Сељачки устанак „Жакерија“ (*Jacquerie*) био је највећи у средњовековној Француској и трајао је од маја до јуна 1358. године. Устанак је започео северно од Париза у долини реке Оазе, да би се врло брзо проширио на Пикардију, Бри, Шампању и делове Нормандије. Иако је то била побуна против племства, то није био антифеудални покрет. Побуна је вероватно избила због беса сељаштва које је трпело све последице Стогодишњег рата, сељаштва које је било тучено од Енглеза, плаћеника организованих у Слободне компаније, а заштиту од својих витезова није имало. Шарл од Наваре стао је на чело племићке реакције, брзо поразио неорганизоване и очајне сељаке, показавши успут сав презир који су племићи резервисали за сељаке. Од ове побуне највише користи имао је дофен Шарл, пошто је поново оживела подршка Круни. (J. A. Wagner, *Encyclopedia of the Hundred Years War*, 171 - 172).

¹²⁷ D. Green, *The Battle of Poitiers 1356*, поглавље 5, 44.

¹²⁸ J. Sumption, *Edward III: A Heroic Failure*, 57.

¹²⁹ Исто, 58.

пута Едвард није могао да опседа град у недоглед; након само пет недеља, одлучио је да подигне опсаду. Поход је, све слабији, потрајао до априла 1360. године, када су глад, болест, неповољено време, приморали Едварда да се врати преговорима. Уговор у Бретињију био је закључен за само недељу дана, након што се Едвард донекле уразио са захтевима. Уговором је прецизирано да се енглески краљ одрекне права на француску круну, откупна цена краља Јована смањена је за милион екуа, а умањени су и енглески територијални добаци на дистрикт Калеа уз обалу до реке Соме, Понтију и Аквитанију у границама из XIII века, у потпуној власти. Велика мана овог уговора било је то што се краљеви нису обострано одрекли својих права на круну односно Аквитанију, константно одлагајући тај чин због низа проблема попут присуства енглеских Слободних компанија у Француској или предаје одређених територија.¹³⁰ У сваком случају, уколико је Едвард заиста веровао да ће постати краљ Француске, уговор у Бретињију за њега није био најсрећнији исход. Свакако је могао сматрати великим успехом то што је извојевао потпуну контролу над освојеним територијама.¹³¹

Колико год био разоран, Стогодишњи рат није представљао непрекидни ратни сукоб, већ су наступали дуги временски периоди када су борбе престајале, или биле свођене на минимум. Један од таквих периода уследио је након уговора у Бретињију и Калеу, 1360. године. Међутим, војници из обе државе били су укључени у разне сукобе који су и даље текли, пружајући подршку супротстављеним странама у страним сукобима. Један од таквих сукоба био је грађански рат у Бретањи који је потрајао до 29. септембра 1364. године. Тада су се Енглези и Бретонци у бици код Ореја под командом Џона Чандоса борили за војводу Јована од Монфора. Поразили су и убили француског кандидата Шарла од Блоа, и тиме се завршио крвави двадесетогодишњи сукоб, а војвода од Монфора постао је вазал краља Шарла V (1364 - 1380).¹³² Сукоб круне са Шарлом од Наваре избио је нешто раније, мало пре смрти краља Јована II, због тога што је он свом сину Филипу обезбедио војводство Бургундију. Ускраћен за још једно наследство на које је полагао велика права, Шарл се побунио и активирао присталице у Нормандији, али и људе из Слободних компанија уз гаскоњске најамнике које је водио гаскоњски племић каптал де Буш. Црни Принц је чак дозволио пролаз Навариних трупа из његове краљевине кроз Аквитанију. Ипак, у бици код села Кошерел у Нормандији која се одиграла 16. маја 1364. године, Шарл је, уз битку, изгубио војни углед и изглед да поново

¹³⁰ R. Neillands, *The Hundred Years War*, 158 - 159.

¹³¹ D. Green, *The Battle of Poitiers 1356*, поглавље 5, 45.

¹³² D. Seward, *The Hundred Years War*, поглавље 4, 75.

угрози француску круну. Војску дофена, будућег краља Шарла у победу је водио Бертран Дигеклен,¹³³ будући конотабл и најчувенији француски војсковођа читавог Стогодишњег рата.¹³⁴

Током Стогодишњег рата испољила се, како смо видели, професионализација армија које су упошљаване уговорима. Стога је макар формални период мира од 1360. године створио суфицит професионалних војника који су остајали без упослења. За њих је рат постао главно и једино занимање, и они су наставили да користе своје способности да би живели од пљачке, крађе и убијања, посебно у сеоским, слабо или никако брањеним областима.¹³⁵ Због тог разлога, ратници су формирали плаћеничке компаније, састављене од људи разног порекла, попут Бретонаца, Шпанаца, Немаца, Француза, Енглеца, а понајвише Гаскоњаца. Војна организација била је на високом нивоу, док су многи капетани најамника били Енглеци, попут Џона Хоквуда, Роберта Нолиса или Хјуа Калвелија.¹³⁶ Многи од њих желели су место у витешким редовима, а ратовање је доносило највећу част, а уз то је било и уносно занимање. Фроасар је умео да препозна у свом делу бруталности које је рат носио са собом, као и када су се људи борили за новац од откупа, што је у неком строго критичком смислу одударало од кода витештва. Ипак, он не прави посебну разлику између тога, да због новог начина регрутације, људи могу служити свом владару у својству плаћеног ратника, али се могу ставити и под заставу оног ко плати више.¹³⁷ Колико је та разлика била уочљива? Да ли би група или армија плаћеника могла изјавом лојалности принцу или краљу да стекне степен легитимности у витешком смислу? Да ли је власник Торинског покроба, носилац француске краљевске заставе, писац витешког приручника за Ред витезова Звезде, учесник у крсташком походу, Жофроа де Шарни служио као главни пример витештва, или је то можда био Бертран Диглеклен, витез - луталица који се уздигао као вођа најамника? Наизглед се

¹³³ Бертран Дигеклен (Bertrand du Guesclin) (око 1320 - 1380), био је бретонски витез из града Динана у Бретањи. Војну каријеру започео је у служби Шарла од Блоа у оквиру бретонског грађанског рата. Витезом га је учинио француски маршал Арнул Удруем 1354. године. Истакао се већ 1356. године у одбрани града Рена који је опсео војвода Хенри од Ланкастера. Након битке код Кошерела борио се у бици код Ореја, када га је Џон Чандос, његов пријатељ и ривал, заробио. Краљ Шарл V платио је његов откуп, јер је, као што ћемо видети даље, имао доста посла за њега у краљевској служби. (J. A. Wagner, *Encyclopedia of the Hundred Years War*, 141 - 142).

¹³⁴ R. Neillands, *The Hundred Years War*, 161.

¹³⁵ D. Green, *The Black Prince*, поглавље 6, 77 - 78.

¹³⁶ J. A. Wagner, *Encyclopedia of the Hundred Years War*, 273.

¹³⁷ D. Green, *The Black Prince*, поглавље 6, 78.

може пружити једноставан и брз одговор, али Дигеклен је тај који је сахрањен уз краљеве династије Валоа!¹³⁸

Поход на Кастиљу из 1366. године

Ако се удаљимо од витешке етике, видећемо да су Слободне компаније представљале велику опасност по Француску. Још 1362. године, након што се краљ Јован вратио у Француску, због све веће претње најамника, наложио је свом рођаку, грофу Марша да подигне војску и порази Компаније. Ипак, априла исте године у бици код Брињеа, краљевска војска била је потучена. Крсташки рат који је проповедао папа Иноћентије VI против ове „пошасте“ није се остварио, па је чак и папство било принуђено да се откупом спаси од планираног напада Компанија на Авињон.¹³⁹ Њихово учешће било је од великог значаја у кратком рату између дофена Шарла и Наваре, као и њихов допринос у победи Јована од Монфора у Бретањи. Нови француски краљ Шарл V је, уз помоћ новог папе Урбана V (1362 - 1370) покушао да уклони најамнике из Француске, будући да тада није имао ни новца ни довољно јаке војске на располагању. Најамници нису били одушевљени предлогом да оду у крсташки поход на Турке, будући да им је Балкан био превише далеко. Можда су већ стекли довољно витешке части па су могли да пропусте једну такву прилику за стицање исте.¹⁴⁰ Шарл и папа су се онда одлучили за једноставније и ближе решење – Пиринејско полуострво.¹⁴¹

Педро I (1350 – 1366/69), познатији у историји као Педро Окрутни, наследио је кастиљански престо од свог оца Алфонса XI, жртве Црне Смрти највишег ранга. Његова турбулентна владавина довела је до тога да је Кастиља постала највећа позорница на којој су Енглеска и Француска током периода мира у Бретињију одмеравале снаге. Педров убилачки наступ према свим својим политичким противницима удаљио је од многе од кастиљанског краља; стециште око којег се окупљала Педрова опозиција био је његов полубрат и ванбрачни син Алфонса XI, Енрике де Трастамара, који је убрзо почео да се бори за круну Кастиље.¹⁴² Лојалност, као једна од витешких врлина, функционисала

¹³⁸ D. Green, *The Hundred Years War: a people's history*, 24.

¹³⁹ G.C. Macaulay, *The Chronicles of Froissart*, 140 - 144.

¹⁴⁰ Исто, 153.

¹⁴¹ R. Neillands, *The Hundred Years War*, 162 - 163.

¹⁴² L.J. Andrew Villalon and Donald J. Kagay, *The Hundred Years War: A Wider Focus*, Brill, 2005, 6 - 8. Године 1363. Арагонски краљ Педро III и Трастамара потписали су тајни Уговор у Монзону, којим би Арагон добио одређене територије на рачун Кастиље у замену за подршку у Енрикеовом надметању за круну са Педром I.

је у оба смера; као што се од вазала очекивало да буду лојални својим господарима, тако су господари морали да се труде да обезбеде и освоје оданост својих подређених.

Упркос незадовољству које су према њему гајили његови подређени, Педро би имао свакако веће шансе да остане краљ да није извршио нагле заокрете у спољној политици и напуштање курса који је пажљиво водио Алфонсо XI. Педро се зближио са Мухамедом V, владаром Гранаде и преусмерио војне активности са муслиманског југа на хришћански Арагон којим је владао Педро III Арагонски, тиме започевши „Рат два Педра“ (1356 - 1366), док се у исто време све више приближавао Енглезима. Нагли заокрет у спољној политици и рат са Арагоном, отуђивање од Папства и непријатељство према Француској,¹⁴³ довело је својевремено до стране интервенције која је Педра уклонила са власти.

Током 1365. године вођени су успешни преговори између папе, арагонског и француског краља, и договорено је да заједничким доприносом унајме плаћенике који би преко Пиринеја и Арагона стигли до Кастиље и тамо поразили заједничког непријатеља. У том циљу Шарл V је откупио Дигеклена који се још од септембра 1364. године и пораза у бици код Ореја налазио у заробљеништву. Будући да су, као што смо видели, многи чланови Слободних компанија били Гаскоњци или Енглези, кренуло се у потрагу за Дигекленовим енглеским колегом, са којим би делио команду. Први избор био је Џон Чандос, који је тада био упуслен као сенешал Аквитаније. Он је стога понуду одбио, али су многи други и слободни енглески команданти радо прихватили, међу којима је најистакнутији био сер Хју Калвели (Hugh Calveley).¹⁴⁴ На самом почетку рада, напоменуто је да су се витезови сматрали члановима једне „интернационалне“ заједнице – најбољи пример тога може се видети у командном врху експедиције на Кастиљу из 1366. године. Сада савезници, Хју Калвели и Бертран Дигеклен ће се само годину дана касније борити на супротстављеним странама.¹⁴⁵

Изгледа да је и Принц барем у почетку поверовао у причу да се преговори воде око покретања крсташког похода на југ Иберијског полуострва, те је и сам послао

¹⁴³ Током Педрових раних година владавине, док је још имао старе Алфонсове саветнике који су се трудили да Кастиља задржи профранцуско држање, две краљевине су водиле преговоре око венчања француске принцезе Вланше од Бурбона и Педра. Краљ, заведен својом љубавницом, напушта Бланшу и почиње да се понижавајуће опходи према њој (Бланша мистериозно умире 1361. године и сумњало се да је Педро отровао), напушта профранцуску политику, те монархији ускраћује дотадашњу војну помоћ. (J. A. Wagner, *Encyclopedia of the Hundred Years War*, 78).

¹⁴⁴ Villalon & Kagay, *The Hundred Years War, A Wider Focus*, 19 - 20.

¹⁴⁵ D. Green, *The Black Prince*, поглавље 6, 73 - 74.

представнике у Авињон да посматају припреме. Поход је отпочео јануара 1366. године, када су Слободне компаније, Енрике Трастамара са својим присталицама и већи број арагонских војника окупљених око грофа од Денија кренули ка граници са Кастиљом. Без икаквог отпора напредовали су ка Бургосу, где их је Педро I чекао. Чим је ушао на територију Кастиље, на наговор Калвелија, Дигеклена и Деније, Енрике се прогласио краљем у Калахори. Са друге стране, Педро је лошим потезима допринео свом брзом поразу. Пре свега, многи од најамника су договали верност Енглеској, његовом савезнику, те је могао да покуша да их поткупи још 1365. године. Затим, чим је угледао непријатеља како прилази Бургосу, упркос мишљењу својих саветника, окренуо се и готово сам напустио град, што је узроковало масовно прелажење његових трупа под Енрикеову заставу.¹⁴⁶ Фроасар говори да се Педро преварио када је мислио да ће се многи одазвати његовом наређењу да се брани краљевство, и да се јако мали број људи одазвао. Његовог моћног брата су, наставља Фроасар, феудалци водили кроз краљевство и свуда дочекивали уз изјаве подршке и лојалности, док је он ишавши из града у град испољавао велику дарезљивост и част, што га је учинило вредним владања.¹⁴⁷ Прави витез је, дакле, стално морао да на овај или онај начин осигурава лојалност својих поданика.

Поход Црног принца на Кастиљу 1367. године

Током 1360-их година, краљ Педро се све више удаљавао од Француске и приближавао Енглеској. Зато је са његовим падом и доласком на власт Енрикеа Трастамаре, који је малтене дуговао свој престо Француској, принц Едвард био највише на губитку. Кастиља је била велика поморска сила и не треба претерано наглашавати колику би помоћ Енглеска или Француска могле имати у евентуалном наставку конфликта. Едвард III био је по уговору са Педром из 1362. године у обавези да му помогне у случају попут овог који је задесио бившег крастиљанског краља.¹⁴⁸ Не треба изгубити из вида ни да је Принц готово једну деценију провео војно неактиван, и да је могућност интервенције у њему пробудила страст према рату и потражи за још већом чашћу (основна витешка улога била је ратовање).¹⁴⁹ Дон Педро се преко изасланика

¹⁴⁶ Villalon & Kagay, *The Hundred Years War, A Wider Focus*, 21 - 22.

¹⁴⁷ G.C. Macaulay, *The Chronicles of Froissart*, 155 - 156.

¹⁴⁸ D. Green, *The Black Prince*, поглавље 6, 79 - 81.

¹⁴⁹ Извори не наглашавају стратешки мотив за интервенцију. Чандосов изасланик ни не говори о томе, док Фроасар пише да „није прикладно да копиле седи на престолу“; као и да је у обавези да реагује због Англо-кастиљанског савеза, (који је суштински био обавеза краља Едварда, а не принца Едварда).

обратио Црном принцу за помоћ, који је од почетка био вољан да да позитиван одговор и оствари свој утицај на Иберијском полуострву. Убрзо је и сам стигао у Бајон, где му се придружио и Принц. Док су заједно јахали ка Бордоу, Едвард је пустио краља да јаше испред њега: „пошто није било принца у његовом времену који би показао више части од њега“.¹⁵⁰ Чандосов изасланик прескаче било какво неслагање по питању пружања подршке збаченом кастиљанском краљу.¹⁵¹ Фроасар нас, пак, обавештава да су принчеви саветници имали дилеме око интервенције. Дон Педро имао је репутацију злог човека због којег су многи изгубили главу, владара у сукобу са Црквом, тиранина... Тек након благослова који је дао краљ Едвард, донела се одлука да се пође у Шпанију.¹⁵²

Бивши краљ Педро је племићима и грофовима Аквитаније обећао да ће, по успешно обављеном послу, добити своју плату, јер благо које је повео са собом у Аквитанију није ни тридесети део онога што поседује. Принц је тако својим поданицима остао дужан њихову плату, а Педро је био дужан Едварду.¹⁵³ За успех у походу, Црни принц је требало да обезбеди сарадњу наварског краља Шарла Лошег, традиционално непоуздану личност, кроз чије се територије у Пиринејима требало проћи на путу за Кастиљу. Добивши аконтацију од Црног принца, Шарл је ушао у преговоре и са Енрикеом (који је већ опозвао Дигеклена и спремао се за одбрану), те је договор са Едвардом био спасен тек након интервенције Хјуа Калвелија.¹⁵⁴ Црни Принц је окупио своју војску у граду Дакс (Дах), којој се из Бордоа придружио одмах након рођења сина, будућег краља Ричарда II (1377 - 1399). Војска је бројала између шест и осам и по хиљада војника, од којих су најамници чинили између трећине и половине.¹⁵⁵ Након што је „средио“ односе са Шарлом Наварским, принчева војска прешла је Пиринеје, и прошла кроз опасне пролазе, на којима „има сто места које би стотину људи могли да чувају од читавог света“.¹⁵⁶ Одређено је да прелаз преко Ронсевоа (Roncesvaux pass) три одреда војске изврши у три дана. У понедељак прешла је претходница, вођена конотаблом Аквитаније, Џоном Чандосом и Џоном од Гента, братом Црног принца и војводом

¹⁵⁰ G.C. Macaulay, *The Chronicles of Froissart*, 158.

¹⁵¹ The Chandos Herald, *Life of the Black Prince*, 25.

¹⁵² G.C. Macaulay, *The Chronicles of Froissart*, 159 - 160.

¹⁵³ Исто, 161 - 162.

¹⁵⁴ Калвелија је у скопу припрема за поход опозвао Црни принц, који је до тада служио као командант Енрикеу Трастамари. Пошто је код новог послодавца добио и богатство и титулу, имао је одређене дилеме, али се на крају одазвао Едвардовом позиву и са већином најамника растао од Енрикеа. Међутим, уколико је Енрике и имао неке симпатије за Хјуово двоумљење, Кастиљанци нису, те су му на сваком кораку отежали пут кући. Енглези су коначно успели да напусте земљу уђу у Навару. (G.C. Macaulay, *The Chronicles of Froissart*, 162 - 163).

¹⁵⁵ D. Green, *The Black Prince*, поглавље 6, 82.

¹⁵⁶ G.C. Macaulay, *The Chronicles of Froissart*, 167.

Ланкастера, у уторак главнина војске, коју је водио Црни принц са којим су били и краљ Педро, Луј од Харкура, Томас Фелтон, краљ од Наваре који га је (присиљен) водио кроз Пиринеје, и многи други. На крају је у среду прешла и одступница, вођена од стране грофа од Армањака и других. Пут је био тежак и напоран, те су након пролаза сви одсели на равници код града Памплоне, где су се окрепили од тешког пута.¹⁵⁷

Енрике Трастамара је брзо сазнао за ова дешавања, и одлучио да пошаље Едварду писмо, које је овај примио 28. фебруара. Започевши игру речима, довео је у питање оправданост принчевог похода пошто му никада није ништа учинио нажао, те га позива да (на прави витешки начин) одреде место битке.¹⁵⁸ Тиме је Едварду ставио до знања да је спреман да брани своју круну, и да неће побећи са бојног поља на први знак непријатељске војске, као његов полубрат. У међувремену, Црни принц је послао извиђачки одред под командом Томаса Фелтона, чији је задатак био да испита војску краља Кастиље, која се налазила у граду Санто Доминго, са задатком да спречи долазак непријатеља у Бургос. Са око две стотине војника, Фелтон је прешао реку Ебро код Логроња и улогорио се код Наварете.¹⁵⁹ Код Памплоне се ходочаснички пут ка Сантијагу рачва, и спаја поново код града Бургоса. Једна грана пута води од Памплоне на запад, ка Виторији, док јужни крак иде ка Логроњу. Принц је, кренувши из Памплоне, одлучио да не прати извидницу Фелтона на југ, већ се запутио на запад ка Виторији. Постоји више могућих објашњења зашто се Црни принц није упутио ка Логроњу, једном од ретких места у Кастиљи која су остала верна краљу Педру. Врло вероватно разлог лежи у Едвардовој жељи да што пре напусти краљевство Навару (чинио му се да је то бржи излаз), због неповерења које је гајио према њеном краљу.¹⁶⁰

Нови краљ Кастиље је са војском пришао баскијском граду Виторија са југа, где се на високом терену учврстио у замку Залдијаран. Слушајући своје француске саветнике Енрике није пружао битку нестрпљивом Едварду, док је максимално искористио своју лаку коњицу за константно узнемиравање противничких трупа, чиме је свакодневно погоршавао положај енглеског принца. Енрикеов брат дон Тело је извео брз и изненадни напад на потпуно неспремне и изложене трупе енглеске извиднице и војске која је сакупљала храну. Том приликом погинуо је Вилијам Фелтон, док се паника у редовима

¹⁵⁷ The Chandos Herald, *Life of the Black Prince*, 28 - 31. Прелазак војске трајао је од 14. до 16. фебруара 1367. године.

¹⁵⁸ G.C. Macaulay, *The Chronicles of Froissart*, 169.

¹⁵⁹ D. Green, *The Black Prince*, поглавље 6, 82.

¹⁶⁰ Villalon & Kagay, *The Hundred Years War, A Wider Focus*, 28 - 30.

претходнице смирила тек по доласку војводе од Ланкастера, а убрзо за њим дошли су Црни принц и Џон Чандос.¹⁶¹ Трастамара је, слушајући савете Дигеклена и Удруема, ставио Црног принца у врло неповољан положај, који је и даље чекао битку код Виторије. Мартовско време, преноси нам Чандосов весник, било је ружно, пуно кише, ветра и снега, док је принц чекао на отвореном.¹⁶² принуђен да одступи, Едвард је направио заокрет ка југоистоку, поново ушао у Навару и прешао реку Ебро код Логроња, чиме је анулирао предност терена коју је имао његов противник. Енрике се за то време позиционирао код села Нахере, на западној обали мале али брзе реке Нахериле, преко које је постојао само један прелаз. Иако је био ускраћен за узвишења која је имао око Виторије, држао је речни прелаз који је Едвард морао на силу да пређе.¹⁶³ Тек је код Нахере, 1. априла, кастиљански краљ добио одговор на писмо које је још у фебруару послао противнику. У њему га принц назива војводом од Трастамаре, признаје његов углед и храброст, али га обавештава да копиле не може владати Кастиљом. Едвард је у обавези да испуни одредбе савезништва из прошлости, али Енрикеу нуди „добар део Кастиље“, али да мора да се одрекне круне.¹⁶⁴

Битка код Нахере, 3. априла 1367. године

Понуда је, разуме се, била одбијена, те су се у петак, 2. априла, обе војске припремале за сукоб. Принц је кренуо ка Нахери, док је Енрике, упркос мишљењу саветника, одлучио да напусти позиције западно од реке Нахериле, и да развије бојне линије на равници на истоку, преко реке, што је био велики тактички промашај.¹⁶⁵ Едвардове трупе биле су у истом распореду као и при преласку Пиринеја: три одреда, претходница вођена Џоном Чандосом и Џоном од Гента, главни део којим је командовао принц од Велса, састављен махом од најамника, Енрикеових дезертера и наварских трупа које је предводио Мартин де ла Кара, десно крило држао је гроф од Армањака, лево каптал де Буш. Крила су бројала по око две хиљаде, а главни део четири хиљаде војника. Кастиљанаца и Француза било је мање, можда чак и дупло мање, али су саме трупе биле

¹⁶¹ The Chandos Herald, *Life of the Black Prince*, 33 - 34.

¹⁶² Исто, 36.

¹⁶³ Villalon & Kagay, *The Hundred Years War, A Wider Focus*, 31 - 32.

¹⁶⁴ The Chandos Herald, *Life of the Black Prince*, 37.

¹⁶⁵ Једино мишљење које би донекле могло оправдати ову одлуку јесте чињеница да је лака коњица, које је доста било у Енрикеовим редовима, далеко ефективнија на отвореном терену него у одбрани речног прелаза, мада је свакако много већа вероватноћа да је ово ипак тактички лош потез. Villalon & Kagay, *The Hundred Years War, A Wider Focus*, 33).

одморније и снабдевеније од Едвардових.¹⁶⁶ Ако бисмо говорили о ефикасности војски у отвореној бици, принчеве снаге су сигурно имале предност, ако ни због чега другог, онда због чвршћег и јачег оружја и оклопа. Лака коњица којом је Енрике располагао је фантастична за окршаје и чарке попут оних код Виторије, док би у великој бици, под кишом смртоносних стрела и непробојног витешког оклопа, свакако били у лошијој позицији.¹⁶⁷ Распоред Енрикеових снага био је следећи – у центар је поставио најпоузданије (и најјаче) трупе, француско – бретањске најамнике под командом Дигеклена и Удруема, које су сјахале са коња. На крилима концентрисао је лаку коњицу, и лоше опремљену пешадију, чији је учинак био неприметан. Левим крилом командовао је дон Тело, а десним Енрике.¹⁶⁸

Битка код Нахере почела је у зору, 3. априла 1367. године. Едвард је пре борбе скренуо са главог пута, избегао противнику из вида заобишавши једно брдо, те је противник морао још једном да премешта своје трупе. Пре самог окршаја, рекао је Педру: „Краљу, данас ћеш сазнати да ли ћеш икада више владати било којим делом краљевства Кастиље или не.“¹⁶⁹ Већ на самом почетку се могло наслутити да ће Педро ипак поново владати. Пре било каквог окршаја, при самом наступању енглеског десног крила, дон Тело бежи са бојног поља, док га је у бегу испратила већина левог крила. Наравно, најтврђа борба водила се у центру, али је сада Дигеклен био притиснут и са бока.¹⁷⁰ Енрике није могао да му помогне због енглеских стрелаца, који су тако брзо одапињали, да су стреле у ваздуху биле „дебље него када пада киша“.¹⁷¹ Енрике је на располагању од јединица које су се бориле из даљине имао праћкаше и бацаче копља, који су били недорасли енглеским стрелцима. Енрике, краљ Кастиље држао се храбро, каже Фроасар, тешио је своје људе и одвраћао их од бега три пута, и није била његова кривица што се они нису боље борили.¹⁷² Без подршке крила, француско – бретањски центар није могао сам да преокрене ток битке. Црни принц је однео победу, а Удруем и Дигеклен су поново заробљени, уз многе друге скупе заробљенике. Енрике је успео да побегне, али добар део његове армије имао је проблема са бегом, пошто су иза себе имали реку, малу али брзу,

¹⁶⁶ D. Green, *The Black Prince*, поглавље 6, 84.

¹⁶⁷ Бројност обе војске је врло спекулативна и неодређена. За више, погледати: Villalon & Kagay, *The Hundred Years War, A Wider Focus*, 34 - 36.

¹⁶⁸ Villalon & Kagay, *The Hundred Years War, A Wider Focus*, 37 - 38.

¹⁶⁹ G.C. Macaulay, *The Chronicles of Froissart*, 175.

¹⁷⁰ D. Green, *The Black Prince*, поглавље 6, 85.

¹⁷¹ The Chandos Herald, *Life of the Black Prince*, 40.

¹⁷² G.C. Macaulay, *The Chronicles of Froissart*, 177.

и само један мост преко исте. Свакако је реку Нахерилу од Енрикеа боље искористио Црни принц.

„Пораз Кастиљанаца код Нахере догодио се делимично због морала, бројчане инфериорности, изненађења због пута који је принц предузео до Наваре али, најважније, била је то битка коју Енрике није морао да води.“¹⁷³ Са једне стране делује потпуно јасно да је Енрике само делимично искористио искуство и савете француских војсковођа. Маршал Удруем је упозоравао Енрикеа да води рат са моћним непријатељем, и да уколико им не пружи битку, сами ће, у недостатку намирница и других средстава за живот напустити Шпанију, без иједног задатог ударца.¹⁷⁴ То је, са тактичке тачке гледишта, најбољи приступ одбрани од Едварда и његове силе, ако узмемо у обзир пре свега састав војника и искуство војсковођа. Са друге стране, постоји могућност и да се краљ Кастиље суочавао са сличним проблемом који је имао краљ Филип VI пре битке код Кресија. Енрике је, да би спречио могући масовни прелазак племства и војника на Педрову страну, морао да докаже кључним члановима његове пратње да је у довољно јакој позицији, што није једноставно уколико се стално одступа и не пружа битка.

Битка код Нахере други је велики окршај који је самостално водио Црни принц. Као код Кресија и Поатјеа, кључни елементи победе биле су грешке противника, пре свега безобзирност и неорганизованост, те интелигентно коришћење бојног поља од стране Енглеза. У бици код Нахере, принцу је несумњиво знатно олакшан задатак непостојањем командне структуре у кастиљанској војсци. Оно што је подједнако важно јесте да је, као војсковођа, Едвард наставио да практикује тековине које је осмислио или знатно унапредио његов отац, почев од начина регрутације преко састава војника, до тактика на бојном пољу.¹⁷⁵

По завршетку битке, дон Педро је клекнуо пред Едварда и захваљивао му се на свему што је принц учинио за њега, након чега су имали велику гозбу која је потрајала до недеље.¹⁷⁶ Међутим, добри односи нису дуго потрајали. Пре свега, несугласице су настале око питања третмана заробљеника, где су се суочиле две потпуно различите природе. Педро је желео да се одмах обрачуна са својим заробљеним политичким противницима, изгледа на једини начин који је знао, што се косило са витешким

¹⁷³ D. Green, *The Black Prince*, поглавље 6, 85.

¹⁷⁴ The Chandos Herald, *Life of the Black Prince*, 36.

¹⁷⁵ D. Green, *The Black Prince*, поглавље 6, 86 - 87.

¹⁷⁶ G.C. Macaulay, *The Chronicles of Froissart*, 179.

третманом заробљеника и системом откупа који из њега проистиче, на чему је инсистирао Црни принц.¹⁷⁷ Поред високих витешких идеала, стицања части и Едвардове жеље да помогне да Кастиљом влада легитимни наследник Алфонса XI а не копице, Едварди његови војници борили су се и за новац, који се стицао откупом. Педро није одржао велика обећања која је без устручавања давао у Аквитанији,¹⁷⁸ што је још више пореметило његове односе са Едвардом. Уз обећање да ће у унутрашњости земље скупити новац за свог спасиоца,¹⁷⁹ оставио је принца и војску да чекају, из дана у дан све гладније и болесније, на пустој и врелој земљи. Довољно је рећи да се принц и Педро више никада нису видели. Коначно, Едвард се заситио чекања, јер се како њему тако и читавој војсци здравље брзо погоршавало. „Све што је Принц од Велса добио од Шпаније је био велики рубин који и данас сија у круни британске империје, и болест која ће га на крају и убити.“¹⁸⁰ Едвардов одлазак из Шпаније значио је (поново) крај за краља Педра. Енрике је већ на јесен 1367. године повео војску назад у Шпанију, којој се 1369. године придружио у међувремену откупљени Дигеклен. Он је лако изашао на крај са кастиљанским краљем, сада када су Педру савезници биле помоћне трупе из Гранаде, а не тврди и прекаљени најамници.¹⁸¹

Пад Аквитаније и смрт Црног принца (1368-1376)

Након битке код Нахере и током 1368. године, принчева репутација била је на врхунцу. Вест о његовој великој победи и јунаштву проширила се Француском, Немачком, Низоземском. Он је био главни цвет витештва, „довољно вредан да влада читавим светом.“¹⁸² Међутим, иако су поход и битка из 1367. године представљале војни тријумф, уједно су политички биле катастрофалне по Едвардову владавину у његовој

¹⁷⁷ R. Neillands, *The Hundred Years War*, 166. Са друге стране, и Едвард је желео да се на сличан начин обрачуна са маршалом Удруемом, који још увек није у потпуности платио свој откуп за заробљавање у бици код Поатјеа, док је опет ратовао против принца. Одржавање части је између осталог захтевало да заробљеници не ратују против оних који су их заробили све док не исплате свој откуп. Ипак, маршал се „извукао“, изјавом да није ратовао против Едварда, већ против дон Педра.

¹⁷⁸ Реч је о уговору у Либорну од 23. септембра 1366. године, којим би, за отварање планинских прелаза, добио кастиљанске провинције Гипузкоа и Алава, док би принц, за враћање Педра на престо, добио провинцију Баскија, и потпуну надокнаду свих трошкова узрокованих походом. (J. A. Wagner, *Encyclopedia of the Hundred Years War*, 117).

¹⁷⁹ Договор је постигнут 2. маја у Бургосу, када је Педро обећао да ће исплатити Едварда позајмицама и порезима, док би његове ћерке остале у Гаскоњи. Једну од њих, Констанцу, је 1371. године оженио Џон од Гента, након што је у његовом одуству преминула Бланш од Ланкастера. Кроз права Констанце, надао се кастиљанском престолу (R. Neillands, *The Hundred Years War*, 169).

¹⁸⁰ R. Neillands, *The Hundred Years War*, 166.

¹⁸¹ Villalon & Kagay, *The Hundred Years War, A Wider Focus*, 50.

¹⁸² G.C. Macaulay, *The Chronicles of Froissart*, 181.

кнежевине. Краљ Едвард III је још јула 1362. године увећано војводство Аквитанију¹⁸³ уздигао у ранг аутономне кнежевине, и предао га сину на управу, који је тамо стигао годину дана касније у пратњи седам стотина енглеских трупа.¹⁸⁴ Весник Џона Чандоса каже да је био вољен, праведан у владавини и умерен, и да су га поданици волели.¹⁸⁵ Иако је био способан командант, треба видети да ли се иза витешке пропаганде налазе и елементи ауторитативног владара, финансијски неумереног, свађалачки настројеног према својим гаскоњским поданицима. Мада опет, такав опис може да коегзистира са описом витешког владара.¹⁸⁶

Један од темеља на којем је почивао ауторитет Црног принца, свакако је била његова пратња, чија је основна улога била ратна, која се одлично уклапала са кнежевином заснованом на војним освајањима. Она је, поред свих витешких и војних квалитета које је Црни принц поседовао, такође била у центру енглеског војног успеха. У периодима мира, принчева пратња била је упослена прикупљањем пореза, имала административне функције, или је просто учествовала у другим сукобима. Тако смо већ могли видети каптала де Буша и Џона Чандоса у Бретањи, и многе друге са Дигекленом у Шпанији.¹⁸⁷

За разлику од пратње која је Едварду доносила велики успех, за његову кнежевину се не може рећи исто. Пропаст кнежевине Аквитаније везује се за лоше односе између принца и гаскоњског племства, „окупаторско“ држање енглеских званичника и претерану „англиканизацију“ администрације, и коначно, кап која је прелила чашу, пореско оптерећење кнежевине, посебно након победе код Нахере. Од 1362. године се очекивало да се Аквитанија издржава без помоћи енглеске круне, што није био лак задатак: иако су виноградарство и извоз вина били веома развијени, утицај Стогодишњег рата променио је стање. Приход од ратног плена уз развијање оружана и ливница гвожђа су цветали, али са званичним престанком ратних дејстава су се почеле осећати и последице промењеног економског стања, будући да су само трошкови принчевог домаћинства износили половину прихода читаве кнежевине.¹⁸⁸ Да би исплатио дугове

¹⁸³ Миром у Бретињу и Калеу војводство Аквитанија било је толико увећано да је било чак пет пута веће него оно које је Едвард III наследио, те више није чинило целину у геополитичком, лингвистичком или етничком смислу (D. Green, *The Black Prince*, 70).

¹⁸⁴ J. Sumption, *Edward III: A Heroic Failure*, 66.

¹⁸⁵ The Chandos Herald, *Life of the Black Prince*, 21.

¹⁸⁶ D. Green, *The Black Prince*, поглавље 6, 73.

¹⁸⁷ Исто, поглавље 7, 89 - 91.

¹⁸⁸ Исто, поглавље 7, 93 - 94.

направљене током 1367. године, принц је посегао за додатним опорезивањем; увео је порез на домаћинство, такозвани фуаж (*fouage*), али су два гаскоњска господара, Жан од Армањака и лорд од Албрета, који су се борили код Нахере на принчевој страни, то глатко одбили, и одлучили да проблем изложе Париском парламенту.¹⁸⁹ Нема сумње да Шарл V није са своје стране покушао да утиче на догађаје у Аквитанији. На пример, француски краљ је грофу од Перигора понудио 40.000 франака да промени своју „верност“. Уосталом, политички интереси су утицали на појаву „еластичне оданости“, која је зависила од тренутних политичких околности или економских прилика. Ту појаву најбоље можемо видети на примеру Слободних компанија, или многобројних енглеских команданата под вођством Дигеклена у походу на Кастиљу из 1366. године.¹⁹⁰ Уз то, рупе и недостаци уговора у Бретињију су сада одлично послужили француском краљу, пошто се краљеви зарађених држава никада нису формално и обострано одрекли претензија на француску круну, односно на Аквитанију. Тако да је правно гледано, француски краљ још увек био врховни владар Аквитаније, а принц његов вазал. До средине 1369. године је скоро хиљаду петиција против нових пореза пристигло у Париз, па је ускоро и Едвард позван да се појави на суду у Паризу и одговори на жалбе својих вазала.¹⁹¹ Принц је храбро одговорио да би радо дошао у Париз, али са шлемом на глави и у пратњи од шездесет хиљада војника.¹⁹² Свакако јуначки одговор, али је Едвард већ био свестан промене расположења његових вазала, па још током 1367. године можемо испратити долазак појачања из Енглеске, али и чињеницу да се Едвардово здравље погоршавало од последица похода и битке на Иберијском полуострву.¹⁹³

Принц је извео још једну од припрема за наставак рата са Француском, мада је ову учинио на сопствену штету. Након битке код Нахере, Дигеклена је заробио Џон Чандос, кога је Бертран веома ценио. У разговору са Црним принцом, Дигеклен му је саопштио да је чуо да се принц не усуђује да га пусти из страха, што је њему причињавало велику част. Едвард му је одговорио да то свакако није разлог што га држи у заробљеништву, и Бертрану је понудио слободу за сто хиљада франака. Убрзо схвативши да је начинио грешку те да је на слободу пустио без сумње највећег француског команданта, он ипак није погазио своју реч. Свом савету који га је и упозорио на кобну грешку, одговорио је

¹⁸⁹ J. Sumption, *Edward III: A Heroic Failure*, 67.

¹⁹⁰ D. Green, *The Black Prince*, поглавље 7, 97 - 98.

¹⁹¹ Чандосов изасланик не помиње проблем са опорезивањем, већ као главни разлог побуне гаскоњског племства истиче болест њиховог дотадашњег суверена. (*The Chandos Herald, Life of the Black Prince*, 48).

¹⁹² G.C. Macaulay, *The Chronicles of Froissart*, 191.

¹⁹³ D. Green, *The Black Prince*, поглавље 7, 98 - 99.

да би било срамно да му не пружи прилику за откуп, поготово што је Бертран пристао на тако високу откупну суму.¹⁹⁴ Принц је, дакле, био витез који је поступао часно и учтиво чак и када је то ишло на његову личну штету. Дигеклен је био брзо ослобођен и успешно вратио Енрикеа на престо Кастиље 1369. године. Краљ Шарл V га је именовоао за конотабла Француске, будући да се Бретонац добро показао у вођењу мањих група најмника, што се одлично уклапало у ратну тактику коју је француски краљ примењивао у борби са Енглезима. Током 1370-их година, Бертран Дигеклен је повратио Поату и Сентонж, избацио проенглеског војводу Бретање Јована Монфора, те преузео од Црног принца већи део енглеске Аквитаније.¹⁹⁵

Пропаст Аквитаније отпочела је са градом Најак (Najac) у Руергу (Rouergue), који се при појављивању војске војводе Луја од Анжуа одрекао оданости Црном принцу. До марта се преко девет стотина замака и градова одметнуло од Енглеза у Армањаку, Родезу, Лиможу, Кверсију. Енглеска власт у Аквитанији се брзо осипала. Погоршано здравствено стање принца Едварда захтевало је враћање Џона Чандоса из Нормандије¹⁹⁶ и Хјуа Калвелија из Шпаније у сврху одбране.¹⁹⁷ Међутим, током 1369. и 1370. године, Црни принц изгубио је доста искусних људи из своје пратње. Џејмс Одли, који је био поручник у Поатуу и Лимузину, погинуо је након опсаде града Ла Рош сир Јон (La Roche-sur-Yon)¹⁹⁸; Џон Чандос, сенешал Поатуа, пао је почетком 1370. године код Лузака. Њега су ускоро следили и ерлови од Ворика и Сафолка.¹⁹⁹ „У року од осамнаест месеци, брат француског краља Луј, војвода Анжуа преплавио је већину провинције Аквитаније јужно од реке Дордоње.“²⁰⁰

Опсада града Лиможа, која се догодила септембра 1370. године, града на реци Вјен, била је последња већа војна операција коју је Црни принц предводио. Жан, војвода од Берија, заузео је административни центар града, где се налазила и бискупија. Тај део града није имао војника, насупрот другом делу града где се налазио замак и јак енглески гарнизон. Град је, током Беријеве опсаде, 24. августа предао без борбе бискуп Жан де Крос, а војвода Жан је ту оставио мали гарнизон који је бројао мање од двеста војника и

¹⁹⁴ G. C. Macaulay, *The Chronicles of Froissart*, 184 - 185.

¹⁹⁵ J. A. Wagner, *Encyclopedia of the Hundred Years War*, 142.

¹⁹⁶ Након неуспешног покушаја да убеди принца да повуче порез на огњиште, Џон Чандос се повукао на своје поседе у Нормандији које је добио од Едварда III (J. A. Wagner, *Encyclopedia of the Hundred Years War*, 83).

¹⁹⁷ D. Green, *The Black Prince*, поглавље 7, 99.

¹⁹⁸ J. A. Wagner, *Encyclopedia of the Hundred Years War*, 36.

¹⁹⁹ D. Green, *The Black Prince*, поглавље 7, 100.

²⁰⁰ J. Sumption, *Edward III: A Heroic Failure*, 67.

напустио град.²⁰¹ У бискупа Лиможа Принц је имао много поверења, и када је сазнао да је управо он био највећи помоћник војводи Берија у предаји града, Едвард се разбеснео, утолико више што је бискуп био крстио Едварда од Ангулема, принчевог најстаријег сина. Тако су синови Едварда III, Едвард Црни принц, Џон од Гента војвода Ланкастера и Едмунд од Ланглија, ерл Кембрица, кренули на град са око три хиљаде војника. Кренули су на Лимож из Ангулема 7. септембра, а принц је због болести био на носилима. Пред Лимож су стигли недељу дана касније, и пошто је град био добро заштићен, принц је одлучио да се зидине града поткопају.²⁰² Град је пао након шест дана, и Фроасар нам говори да је војска, која је ушла у град, са инструкцијама да „чини зло, пљачка, хара, убија мушкарце, жене и децу....више од три хиљаде људи је убијено и обезглављено тог дана. Боже, смилуј се на њихове душе, јер мислим да су били мученици“.²⁰³ Чандосов весник у неколико редова описује освајање града, и код њега не налазимо ни речи о пљачкању и убијању недужних људи, док је број мртвих био прихватљивијих три стотине.²⁰⁴ Ипак, потпуно је могуће да се покољ цивила није догодио, барем не у хиљадама, како је писао Фроасар, који је оставио велику мрљу на принчеву витешку каријеру. Ипак, треба истаћи да је, упркос Фроасаровом променљивом мишљењу према цивилима (смрт, пљачка и убијање му нису сметали у принчевом походу из 1355. године), неборачко становништво у опседнутом месту, држало је донекле судбину у својим рукама. Ако би пропустили шансу да се нагоде са командантом опсаде, након пада утврђења били би у потпуности у рукама освајача.²⁰⁵

Поход на Лимож је, чини се, још више погоршао Едвардово здравствено стање, који је при повратку застао у граду Коњак и објавио своју намеру да напусти управу над кнежевином и преда је брату, војводи од Ланкастера. Септембра исте године је доживео трагедију, пошто је његов најстарији син, Едвард од Ангулема, преминуо. „Следећег пролећа (1371. године), вратио се у Енглеску као сломљен човек.“²⁰⁶ Управу над кнежевином су, поред Џона од Гента, преузели и искусни команданти, каптал де Буш и Томас Фелтон. Принчева болест је била све озбиљнија тако да практично врло мало

²⁰¹ J. A. Wagner, *Encyclopedia of the Hundred Years War*, 194.

²⁰² G.C. Macaulay, *The Chronicles of Froissart*, 200. Поткопавање или минирање градских зидина, описано код Фроасара, чинило се тако што би се прокопавао тунел до испод зидина, дуж којег би се постављали подупирачи. Затим би се кроз цео тунел постављао запаљиви материјал. Када се тај материјал запали, подупирачи изгоре, тунел се обруши и остави део зидина без тачке ослоња, што доводи и до њиховог пада.

²⁰³ Исто, 201.

²⁰⁴ The Chandos Herald, *Life of the Black Prince*, 50.

²⁰⁵ D. Green, *The Black Prince*, поглавље 7, 103.

²⁰⁶ J. Sumption, *Edward III: A Heroic Failure*, 68.

знамо о његовим последњим годинама живота. Његова улога у Добром парламенту из 1376. године, из које се може уочити борба за добробит земље, чак и у његовом стању болесног и сломљеног витеза, више је увеличана и фиктивна.

Едвард, принц од Велса и Аквитаније, војвода Корнвола, ерл Честера, витез-оснивач реда витезова Подвезице, херој Кресија, победник код Поатјеа, победник код Нахере, Црни Принц, умро је 8. јуна 1376. године. Представљао је цвет витештва, „међународног“ братства, којем је између осталог, припадао и Шарл V. Он је због смрти свог рођака одржао мису у Сен Шапелу у Паризу,²⁰⁷ у част свог преминулог рођака, са којим је ратовао, и који своју „црну“ репутацију свакако дугује и свеукупној штети коју је нанео француском краљевству. Његов гроб се налази у капели Свете Тројице унутар катедрале у Кентерберију, и одражава његов витешки лик. На његовој фигури може се видети оклоп од металних прстенова, заштитне рукавице, чизме. На ногама се лако уочавају и мамузе, што показује склоност ка борби на коњу, како у турниру тако и у рату. Руке гробне фигуре Црног Принца склопљене су у пределу груди што указује на чин молитве, док отворене очи гледају у слику Свете Тројице на застору његове гробнице. Чак је и на његовом гробу у првом плану истакнута слика витеза са елементима јунаштва и побожности, као једним од централних витешког идеала.²⁰⁸

²⁰⁷ G.C. Macaulay, *The Chronicles of Froissart*, 205.

²⁰⁸ Alex Kelly, „*How does The Black Prince’s tomb reflect his status as an epitome of chivalry?*“, University of Kent.

Закључак

Едвард је од почетка живота био предодређен да влада, и у томе се одлично сналазио. Још од малих ногу, и церемонијалних функција које је добијао, које су пратили поседи који су му даривани, он се упознавао и био је припреман за велике дужности и одговорности које би један свестран, успешан и савестан владар требало да има. Чини се као да је мало фалило да постане и остане упамћен као један од највећих енглеских монарха, човек који није знао за пораз, оличење средњовековног витештва. Уместо тога, каријера и живот су му се жалосно окончали: изиграо га је шпански краљ, гаскоњско племство којим је владао напустило, изгубио је своју кнежевину, најстаријег сина, најбоље године живота, па и сам живот који му је одузела болест, док је умро оставиши само принц. Његове највеће, блиставе победе нису оставиле готово никаквог трага у политичкој историји Француске и Енглеске, а чини се да није могао да се убраја међу политичке геније и велике државнике, о чему сведоче његова управа у Аквитанији и целокупна кампања коју је водио 1367. године.

Још када сам се први пут, веома површно (мада је и овај рад чисто гребање по површини) сусрео у литератури са Црним принцом, оставио је велики утисак на мене. Његов живот се генерално посматра кроз призму Стогодишњег рата, често у пару са његовим оцем и краљем, Едвардом III. Па чак и тако он, чини ми се, оставља огроман утисак и слику великог ратника. Користећи ратну тактику коју је наследио од оца, био је у стању да са својом војском порази најјачу витешку армију Европе, да зароби једног краља, да пређе Пиринеје и поставља или уклања владаре по својој вољи. Његово основно занимање није било владарског, већ ратничког карактера. Поред тога што је био ратник, био је и војсковођа; довољна је само битка код Поатјеа да би се показао сав његов гениј који је као војсковођа поседовао. Ту је показао способност стратега, војсковође у бици, правог предводника коме су витезови из пратње остајали верни до смрти, где год да се налазили. Као да то није довољно, постоји још један „слој“ његове личности - онај витешки. Понизан, пун поштовања и љубазан према француском краљу и када га је поразио, према шпанском иако тај у том тренутку скоро ништа није имао. Веран и дарежљив према својим војницима и витезовима, одан и послушан свом оцу. Репутација му је у Француској била и остала упамћена као црна, али су га чак и највећи непријатељи веома поштовали. У својој личности спојио је великог војсковођу и још већег витеза, и управо по томе остао упамћен.

Извори и литература:

Извори:

G.C. Macaulay, *The Chronicles of Froissart*, (translated by John Bouchier, Lorn Bernes), London, 1904.

Geoffroi de Charny, *A Knight's Own Book of Chivalry*, (introduction by Richard W. Kaeuper, translation by Elspeth Kennedy), University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2005.

The Chandos Herald, *Life of the Black Prince*, (translated by Mildred K. Pope and Eleanor C. Lodge), Ontario, 2000.

Литература:

Richard W. Kaeuper, *Medieval Chivalry*, Cambridge University Press, 2016.

Richard W. Kaeuper, *Chivalry and Violence in Medieval Europe*, Oxford University Press, New York, 1999.

Kristel Mari Skorge, *Ideals and Values in Jean Froissart's Chroniques*, University of Bergen, 2006.

David Green, *The Black Prince*, The History Press, 2011.

David Green, *The Battle of Poitiers 1356*, The History Press, 2008.

David Green, *The Hundred Years War: a people's history*, Yale University Press, London, 2014, 1 - 42.

Jonathan Sumption, *Edward III: A Heroic Failure*, Penguin Books, 2016.

Jonathan Sumption, *The Hundred Years War, Volume I, Trial by Battle*, Faber and Faber, London, 1990.

L. J. Andrew Villalon and Donald J. Kagay, *The Hundred Years War, A Wider Focus*, Brill, 2005, 3 -74.

John A. Wagner, *Encyclopedia of the Hundred Years War*, Greenwood Press, London, 2006.

Desmond Seward, *The Hundred Years War, The English in France 1337 - 1453*, Penguin Books, 1999, 1 - 92.

Robin Neillands, *The Hundred Years War, Revised Edition*, London and New York, 1999, 68 - 172.

Anne Curry, *The Hundred Years' War 1337 - 1453*, Osprey Publishing Limited, Oxford, 2002, 1 - 50.

Matthew Strickland & Robert Hardy, *The Great Warbow, From Hastings to the Mary Rose*, Sutton Publishing, 2005, 197 - 203.

Alex Kelly, „*How does The Black Prince's tomb reflect his status as an epitome of chivalry?*“, University of Kent.